

İRAN'IN SURIYE POLİTİKASI*

Elif POLAT¹, Mehmet KAYA²

Geliş: 15.06.2021 / Kabul: 18.11.2021

Öz

Bu çalışmada, İran İslam Cumhuriyeti'nin 1979 devrimi sonrasında devlette kurduğu yeni teşkilatlanma ve dış politikasını oluşturma aşamasında, bölgesel faaliyetler ve ülke menfaatleri gereğince Suriye ile kurmuş olduğu bölgesel iş birliği, sosyal, siyasi ve ekonomik boyutları ile objektif kaynaklar ışığında işlenmeye çalışılmıştır.

Suriye'de 1970 yılında Baas darbesi sonucu ülke yönetimini ele geçiren General Hafız Esed, Alevi/Nusayri kökenli bir aileden gelmekteydi. Suriye'nin yönetim kademelerinde Sunni grupların çoğunlukta bulunması nedeniyle Hafız Esed, kademeli olarak Sunnileri tasfiye etme yoluna giderek, Nusayrileri yönetim kademelerine getirmeye başladı. Bu süreçte bölge siyasetinde yalnız kalmamak adına Hafız Esed, Nusayriliğin Şiiliğin bir kolundan geldiğini iddia ederek komşusu İran ile yakınlaşma çabalarına girdi. İran'da bu dönemde Şah'a karşı başlayan gösteriler yoğunlaşarak devam etmekteydi. İran'ın içinde bulunduğu bu devrim sürecinde Suriye, İranlı devrimcilere destek vermekten geri durmadı. İran-Suriye dostluğunun 1979 öncesinden başlaması ve Suriye'nin, devrimin başarıya ulaşması sonrasında kurulan İran İslam Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülkelerden birisi olması, ikili ilişkilere olumlu yansıdı.

1979 İslam devrimi sonrasında, Irak tarafından işgal girişimine uğrayan, buna hazırlıksız yakalanan ve bölge siyasetinde radikal duruşu nedeniyle yalnız bırakılan İran'a, en büyük desteği yine Suriye verdi. İran'a bağlılığını bu savaşta tavrı ile kanıtlayan Suriye, Lübnan'da İsrail ile olan mücadelesinde İran'dan, Şii milisler yoluyla aynı desteği aldı. 2003'de Irak'ın işgal edilmesi, bölge siyasetinde yeni konjektürel güçlerin oluşmasına ve İran-Suriye ittifakının güçlenmesine zemin hazırladı. 2011 yılında Arap Baharı'nın etkisi ile iç savaşa sürüklenen Suriye'de İran,

---

* Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAYA'nın danışmanlığında Elif POLAT'ın Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı, 1979 İran İslam Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve İran'ın Suriye Politikası konulu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, pltelf00@gmail.com.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/ Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, mehmetkaya1963@gmail.com.

Esed rejimine günümüze kadar sürecek olan her türlü yardımı yaparak, muhaliflerin yıkıcı etkisini engellemektedir.

Anahtar Kelimeler: İnan, Suriye, Arap Baharı, İç Savaş, Direniş Eksenı.

İRAN'S SYRIA POLICY

Abstract

In this study, at the stage of creating a new organization and foreign policy established by the Islamic Republic of İnan in the state after the 1979 revolution, the regional cooperation established with Syria in accordance with regional activities and country interests has been tried to be processed in the light of social, political and economic dimensions and objective resources.

General Hafız al-Assad, who took over the country in 1970 as a result of a Baathist coup in Syria, came from a family of Alawite/Nusayri origin. Due to the majority of Sunni groups in the administrative echelons of Syria, Hafız al-Assad gradually began to purge the Sunnis and bring the Nusayris to the administrative echelons. In order not to be alone in regional politics in the process, Hafez al-Assad entered into efforts to get closer with his neighbor İnan, claiming that Nusayri comes from a branch of Shiism. During this period, the demonstrations against the Shah in İnan continued to intensify. In the process of this revolution, in which İnan is involved, Syria has not stopped supporting Iranian revolutionaries. The beginning of the İnan-Syria friendship before 1979 and the fact that Syria was one of the first countries to recognize the Islamic Republic of İnan, established after the success of the revolution, reflected positively on bilateral relations.

After the Islamic Revolution of 1979, Syria again gave the greatest support to İnan, which was subjected to an invasion attempt by Iraq, caught unprepared for it and left alone due to its radical stance in the politics of the region. Syria, which proved its commitment to İnan with its attitude in this war, received the same support from İnan through Shiite militias in its struggle with Israel in Lebanon. The invasion of Iraq in 2003 laid the groundwork for the formation of new conjectural forces in regional politics and the strengthening of the İnan-Syria alliance. In Syria, which was dragged into civil war by the influence of the Arab Spring in 2011, İnan is preventing the destructive influence of the opposition by providing any assistance to the Assad regime that will last until today.

Keywords: İnan, Syria, Arab Spring, Civil War, Axis Of Resistance.

Giriş

İran, 1979'da gerçekleşen İslam Devriminden sonraki on yıllık dış politikasında, jeopolitik konumunun da etkisiyle devrimi ihraç etme çabasına girmiştir. İran özellikle mezhepsel yönden kendisine yakın gördüğü gruplarla temas haline geçerek, kalıcı ilişkiler kurma yolunu seçmiştir.

Suriye'de 1963 yılında Arap Milliyetçiliğini ön planda tutan Baas grubu bir darbe ile yönetime girmeyi başarmıştır. 1966 yılında Salah Cedit darbesi ile yönetimde tamamen Nusayrilerin egemen olduğu ve Hafız Esed'in 1970 yılında iktidarı ele geçirmesinden sonra çoğu devlet kademelerinde, Nusayri ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır. Nusayrilik temelde Şia mezhebinden kaynaklanan bir anlayışa sahip olması nedeniyle, Şii İran ile Suriye'nin yakın ilişkiler kurmasını kolaylaştırmıştır. Hafız Esed ve Musa Sadr'ın Nusayri kimliğini Şia çatısı altında meşrulaştırma çabaları ilişkilerin gelişmesi açısından oldukça önemli olmuştur. Devrim sürecinde Şii birliğini benimseyen Mustafa Çamran, İbrahim Yezdi ve Musa Sadr gibi önde gelen isimler, İran-Suriye ilişkilerinin temellerini atmışlardır.

Suriye'deki Baas rejimi ile İran'daki devrimci gruplar arasındaki ilişki, 1979 öncesine dayanmaktadır. İran'da devrim süreci başlamadan önce Lübnan'da çıkan iç karışıklıktan olumsuz etkilenen Şiilere yardım etmek ve İsrail ile savaşmak için, Musa Sadr'ın liderliğinde İranlı bir grup devrimciye, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed tarafından ciddi yardımlar yapılmıştır. Suriye'ye bağlı önemli bir bölge olan ve devrimci grupların, İsrail'e karşı başarılı savunmalar yaparak Lübnan'ı ciddi bir tehlikeden kurtarması, İran-Suriye ittifakının temellerini atmıştır. Buna bağlı olarak İran'da Şah karşıtı gösterilerin başlamasından sonra, devrimci gruplara silah ve lojistik destek sağlayan Suriye, başarıya ulaşan devrim sonrasında kurulan İran İslam Cumhuriyet'ini de tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur.

İran'ın Irak ile olan savaşında Libya dışında İran'a destek veren tek Arap devletinin Suriye olması, ikili ilişkilerin devamlı hale gelmesini sağlamıştır. Ayrıca Suriye'nin İran'ı desteklemesinin başka bir nedeni olarak, Irak Baas rejimi ile anlaşmazlığı da gösterilebilir.

2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi, bölgede mezhepsel bir iç savaşın yolunu açmıştır. İran ve Suriye bu süreçte büyük düşmanlarından biri olan Saddam Hüseyin'den kurtulmuş ama aynı zamanda ezeli düşman olarak gördükleri Amerika Birleşik Devletleri ile de komşu olmuştur. Ancak her iki ülkenin de endişeleri boşa çıkarak, yeni Irak düzeninde en büyük payı almayı

başarabilmişlerdir. Saddam sonrası Irak'ı kendi lehine şekillendirmeye çalışan İran ve Suriye, Şii bir yönetimin iktidar olmasını sağladılar. Suriye ve İran için aradaki boşluk kapanarak, Irak'ın desteği ve çeşitli direniş örgütleri yoluyla bölge siyasetini dönüştürmeyi başararak, çıkar ilişkilerini genişletmişlerdir.

2010 yılı itibari ile Tunus'ta başlayan ve devamında Ortadoğu'ya yayılan Arap Baharı sürecinde İran, bu süreçte selefi ve batı yanlısı rejimlere karşı muhalifleri, Şii milisleri ve bölgede kendisine bağlı güçler yoluya destekleme yolunu seçmiştir. 2011 yılında Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması, devamında yoğun gösterilerin başlaması ve rejimin sert müdahalesi ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Bu süreçte İran, diğer ülkelerde uyguladığı politikanın aksine, Suriye'de çıkan isyan hareketlerine karşı rejimi savunarak Şii Hilali projesinde yeni bir boyuta geçmiştir. İran Ortadoğu'da bulunan Şii çoğunluğu kendi hakimiyetinde birleştirmenin adımı olarak Suriye rejimine verdiği amansız desteğini günümüze kadar sürdürmüş durumdadır.

Irak'ın işgali sonrasındaki Şii yönetimin ağırlığı, Lübnan'da İran destekli Hizbullah'ın giderek artan etkinliği, İran-Suriye ittifakını bölge siyasetinde güçlü bir pozisyona taşımıştır. İran'ın bölgede hegemon güç olma yolunda Suriye'nin jeopolitik konumu kilit önem taşımaktadır. İran, bu yüzden eğitimli Şii milislerini iç savaş bastırmak için Suriye'ye göndererek, Esed rejiminin ayakta kalmasını sağlamaya çalışmaktadır.

1. İran-Suriye İlişkileri

1.1. Nusayrilik

Şii grupların çoğu tarafından aşırı (gulat) olarak kabul edilen ve Muhammed İbn Nusayr'ın (?-883) kurduğu tahmin edilen Nusayrilik batını bir fırkadır. Bu fırkanın Hz. Ali'nin ilah olduğuna inanması Hristiyanlığın teslis inancı ile benzerlik göstermektedir. İnanç esası olarak AMS kısaltması olarak bilinen Ali, Muhammed, Selman üçlemesine inanılmaktadır. Fırkanın kitabı 16 sureden oluşup Hamdan el-Hasibi tarafından düzenlenen *Kitabü'l Mecmû'*dur. Kitabın 11. Suresi “Şehadet” bölümünden oluşmakta ve inanç esaslarını oluşturan şu ifadeler önemlidir; “Ben şehadet ederim ki Ali b. Ebi Talib'ten başka ilah, Muhammed Mahmud'dan başka hicab, Selman-ı Farisi'den başka bab yoktur.” Fırkanın şifresi olarak bilinen Ali “ayn”, Muhammed “mim”, Selman da “sin” yani AMS harfleriyle sembolize edilmektedir (Korkmaz, 2015: 32).

Nusayrilere göre, Hz. Ali zahiren Halife/İmam olarak görünse de batın da Tanrı'nın vücut bulmuş halidir. Kuran'da geçen ilahi sıfatların her birini Hz. Ali'ye isnat ederler. Fırkaya göre Hz. Ali, doğmamış ve doğurulmamıştır, başı ve sonu yoktur, her şeyden münezzehtir. Hz. Ali bedenini bu dünyada bırakmak istediği için İbn Mülcem'e kendini öldürtmüş ve bu olayda İbn Mülcem'in günahı yoktur anlayışı hakimdir (Bulut, 2011: 590). Nusayriler gizliliğe önem verdikleri için inanç esaslarının ve öğretilerinin dışarıya sızmasını büyük bir suç sayarlar. Kadınları içlerine almazlar, ergenlik çağına gelen erkekleri ise üç aşamadan geçirdikten sonra aralarına kabul ederler (Üzüm: 273).

Sunniler, Hz. Ali ve diğer imamaları İlah olarak kabul eden Nusayrileri, din dışı kabul ettikleri için Şii inanç sisteminden de ayırarak tanımlamışlardır. Nusayriliğin inanç esaslarının yanında Hristiyanlık, Musevilik, Sabiilik gibi birçok inanışın izini de görmek mümkündür (Korkmaz, 2011:33).

Nusayriliğe karşı ilk reddiye ünlü Hambeli din adamı İbn Teymiye'den gelmiştir. İbn Teymiye, "er-Risale fi'r-redd ala'n-Nusayriye" adlı fetvasında, Nusayrilerin Müslümana ve İslam'a düşmanlık ettiğini, nasıl sapkın bir fırka olduğunu anlatmıştır (Arıkan, 2012: 20).

Nusayriler, Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık savaşında (1516) Memlük Sultanı Kansu Gavri'yi mağlup etmesiyle Osmanlı hakimiyetine girip Halep'e bağlı bir topluluk olarak iç işlerinde serbest yaşamışlardır (Aslan, 2015: 107).

Osmanlı Devleti, Nusayrileri Müslüman olarak kabul etmediği gibi, Yahudiler ve Hristiyanlar gibi zımmî statüsünü de vermemiştir. Böylece iç işlerinde serbest olamadılar ve millet sistemine göre de yönetilmediler.

1916'da İngiltere ve Fransa'nın aralarında imzaladığı Sykes-Picot gizli anlaşmasına göre, Suriye dört parçaya bölünmüş ve bu parçalardan biri de Nusayrilerin yoğun olarak yaşadığı Lazkiye bölgesi olmuştur. Bu bölge I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızların hakimiyetine girmiştir. 1 Haziran 1922'de Alevi toprağı olarak tanınan bölgede Alevi Özerk Devleti, 1933'te ise Lazkiye Özel Hükümeti kuruldu. Nusayriler, kendilerini Şii mezhebinin bir parçası olarak kabul ettirme çabasına girdiler.

Nusayriler, bu dönemde Fransızlar ile iyi ilişkiler kurarak, inanç özgürlüğünü koruma yoluna gittiler. Bazı yoksul Nusayri aileleri çocuklarını okutamadıkları için erkek çocuklarını Fransız ordusuna asker olarak verdiler. Böylece Nusayrilerin

ordu içindeki etkinliği zamanla artmaya başlamış ve 1970'lerde iktidarı elde etme sonucunu doğurmuştur.

Fransa, Suriyeli yetkililer ile bağımsızlık meselesini müzakere ederken, Nusayriler bu toplantıya Suriye ile birleşmek istemediklerine yönelik beyannameler gönderdiler. İslam'ın Nusayrileri Müslüman olarak kabul etmediğini ve bu yüzden de kendi topraklarında Suriye'ye bağlı olmadan bağımsız yaşama talebinde bulundular (Korkmaz, 2015: 34).

Nusayriler, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra siyasal konjoktüre uyum sağlamak için Suriye milliyetçileri ile iş birliği yapma yoluna gitti. Fransa'nın 1946'da bu bölgeden çekilmesinden sonra bağımsızlığını kazanan Suriye'ye Nusayri toprakları da dahil edildi. (Arıkan, 2012: 21-22).

1970 yılı itibari ile ordu içinde etkin bir güç olan Nusayriler, bir kaç kez darbe girişimlerinde bulunmuş ve nihayetinde Lazkiye Nusayri Alevilerinden olan General Hafız Esed iktidarı ele geçirerek Suriye'nin ilk Nusayri devlet başkanı olmuştur. 1979'da İran'da İslam Devrimi sonrası Şii temelli dış politika söyleminin oluşması, Suriye'yi İran'a mezhepsel yönden yaklaştırmıştır.

Hafız Esed, Suriye Devlet Başkanı olduktan sonra Nusayri yönetimi altındaki iktidarını meşru bir zemine oturtmak için Nusayrilerin İslam'ın bir parçası olduğu anlayışını benimsetme arayışına girdi. Bu dönemde Suriye'de bulunan Sunni din adamları, iktidarın el değiştirmesinden dolayı Nusayrilerin aleyhinde konuşacak durumda değillerdi (Kramer, 1987).1970'de Irak'tan Lübnan'a sürgün olarak gönderilen ve aslen İranlı olan Şii din adamı Hasan Ali Şirazi'nin Nusayrilerin, Şii On İki İmam anlayışının bir parçası olduğuna dair fetvası, Hafız Esed'in tezini desteklemiş ve Şiiler ile Nusayrilerin yakınlaşmasına katkı sağlamıştır.

1.2. Zeynebiye Olgusu

Şii inanç anlayışında kişi kültlerinin önemi büyüktür. Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma ve Hz. Ali'nin kızı olan Hz. Zeynep, Kербela olayında kardeşi Hüseyin'in yanında yer almış ve kardeşinin uğradığı haksızlığa karşı durması onu Şiiler nezdinde önemli bir konuma yükseltmiştir. Hz. Zeynep'in Şam'da gömüldüğü ileri sürülerek, kabrinin bulunduğu yer Seyyide Zeynep Türbesi olarak adlandırılmaktadır.

2011 yılında Ortadoğu ülkelerinde başlayan Arap Baharı sürecinin Suriye'ye sıçramasıyla çıkan iç savaş da İran, Suriye rejiminin yanında yer almıştır. İran, Şii milisleri Suriye'ye göndererek iç savaşa dahil olup ve gerekçe olarak da Hz.

Zeynep'in türbesini koruma amaçlı orada bulduklarını ifade etmiştir. Şiilerin Esed rejimini, selefi grupların muhalifleri desteklediği bir Suriye iç savaşı, günümüze kadar süren mezhepsel çatışma ortamına dönmüştür (Korkmaz, 2015: 40-41).

1.3. İran-Suriye İlişkilerinin Güçlenme Dönemi

Suriye, 1946'da bağımsızlığına kavuştuktan sonra 1970'e kadar geçen sürede birçok darbe girişimleri, iç çatışma ve iktidar değişiklikleri atlatmıştır. Nusayri/Alevi kökenli General Hafız Esed'in yönetimi darbe ile ele geçirdikten sonra ülkeyi demir yumrukla yönetmesi, iç siyasette sükûneti de beraberinde getirmiştir. İran'da ise, binlerce yıllık devlet geleneği olmasına rağmen uzun sömürge dönemi yaşaması ve soğuk savaş döneminde yabancı devletlerin aralarında kalarak denge unsuru olması, 1979 devrimi ile birlikte bağımlılıktan kurtulmayı denemiştir. Böylece Suriye'de 1970 Hafız Esed darbesi, 1979 İran devrimi ve iki ülkenin de dış politikasını yeniden şekillendirmeye başladığı dönem olması, ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından milattır (Korkmaz, 2015: 61-62).

İran ve Suriye ittifakı 1979 da başlasa da İran'daki devrimci grupların ve Suriye'deki Baas rejimi arasındaki temaslar daha öncesine dayanmaktadır. İran devrim süreci başlamadan önce Musa Sadr öncülüğünde İranlı Devrimci gruplar, Lübnan iç savaşından olumsuz etkilenen Şiilere yardımcı olmak ve İsrail ile savaşmak için gittikleri Lübnan'da Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed'den ciddi yardımlar almışlardır. İslam Devrimi'nden sonra İran'ı tanıyan ilk ülkelerden birisi de Suriye olmuştur (Sinkaya, 2012: 5).

İlk anda İslamcı Şii İran ile Arap Milliyetçisi Sosyalist Baas Rejimi arasındaki birliktelik tuhaf olarak karşılansa da her iki ülkenin ortak değerleri, hedefleri ve menfaatleri güçlü bir ittifakı doğurmuştur. Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın İsrail ile yaptığı Camp David barış anlaşması İsrail'e karşı direniş cephesinin dağılmasına yol açmış ve Irak ile yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle Suriye'nin kendisini yalnız hissetmeye başladığı bir dönemde İran'da gerçekleşen İslam devrimi, Baas Rejimi tarafından olumlu karşılanmıştır. Devrimden sonra İran devrimcilerinin Filistinli direniş örgütleriyle temasa geçmesi ve milis güçler ile Filistin'e destek vermesi, Mısır ve Irak'tan boşalan yere İran'ın yerleşmesi, İsrail ile yaptığı savaşlarda topraklarını kaybeden Suriye'yi, Arap-İsrail güç dengesinde İran ile aynı hedef üzerinde birleştirdi (Hinnebusch , 2009: 149).

Ortadoğu siyasetinin en belirleyici unsurlarından birisi de İsrail'dir. İsrail, Suriye'ye ait olan Golan Tepeleri üzerinde halen işgalci konumundadır. Suriye'nin, Filistin topraklarını kendi topraklarına katma isteğinden hiçbir zaman vazgeçmeyişi "Büyük Suriye" projesini hayata geçirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Suriye'nin Ortadoğu politikasına yön verme gayreti kendisini Lübnan'da da göstermiştir. Lübnan'dan 2005 yılında askerlerini çekmesine kadar geçen sürede, Lübnan'ın Suriye tarafından fiilen yönetildiği herkes tarafından bilinmektedir (Korkmaz, 2015: 63).

İran'ın devrimden sonra batıya karşı sert tutumu ve ülkeyi İsrail boyunduruğundan kurtarma çabası (Abrahamian, 1983: 532) ülkeye giren yabancı sermayeyi de olumsuz etkilemişti (Abrahamian, 2008: 240). Suriye'nin Levant bölgesine, İran'ın da Körfez bölgesine hakim olması ticari ve savunma işbirliği açısından kazançlı bir ortaklık olmuştur. Bu bağlamda Ali Hamaney'in Dış İlişkilerden Sorumlu Başdanışmanı Ali Ekber Velayeti 2012 Ocak ayında, "İran, Suriye, Hizbullah, yeni Irak hükümeti ve Hamas'ın İsrail'e karşı uyguladığı direniş zinciri Suriye'den geçiyor. Suriye, İsrail'e karşı direniş zincirinin altın halkasıdır" derken Şii Hilali söyleminden değil, İran ve Suriye'nin Levant-Körfez denkleminde bahsetmektedir. Velayeti'nin, bir başka konuşmasında "Beşşar Esed kırmızı çizgimizdir." demesi İran'ın, Suriye hükümetine desteğinin devam edeceği sinyali vermiştir.

İran-Irak savaşı, Suriye'nin İran'a bağlılığını gösteren ilk aşamayı başarı ile atlatması açısından önemlidir (Risseuw, 2018: 5). İran'da 1979'da gerçekleşen devrimden hemen sonra oluşan karışıklık ortamı, ordu ve devlet kademelerindeki düzensizlik Saddam Hüseyin tarafından fırsata dönüştürülmek istenmiş ve İran'ı işgal etme yoluna gitmiştir. İran, dış politikasındaki radikal tutumundan dolayı bölge devletleri tarafından yalnız bırakılmışken tek desteği Suriye'den görmüştür. Suriye'nin İran'a verdiği askeri ve ekonomik desteğin asıl amacı, Saddam'ın bölgeyi ele geçirme isteği ve İran'ın olası işgalinden sonraki hedefin Suriye olmasını engellemeye çalışma çabasıdır. Irak ve Suriye'deki Baas rejimlerinin öteden beri ideolojik fikir ayrılıkları sebebiyle husumet halinde olduğu da ayrıca görülmektedir (Korkmaz, 2015: 66).

Suriye ve İran'ın stratejik ortaklığını sağlamlaştıran bir başka etmen, İran-Irak savaşı devam ederken İsrail'in, 1982'de Lübnan'ı işgal etme girişimiydi. Suriye, Lübnan'ın işgal edilmesinin İsrail tarafından kendisinin kuşatılması anlamına geldiğini bilmekteydi. Suriye, İsrail ile iş birliği yapan Beşir Camayel hükümetine

karşı, Şii Lübnanlıları harekete geçirmek için çalışmalara başladı. Ancak Suriye'nin işgale karşı tedbir alması için ideolojik ve askeri desteğe ihtiyacı vardı. İran, bu işgali fırsat bilerek Lübnan'a devrimci milislerini gönderip İsrail'e karşı mücadele etme yoluna gitti. İran, devrimci direnişçilerini Lübnan'a göndermekle hem devrim ihraç etmeyi hem de Siyonizme karşı mücadele de önemli bir üs kazanmayı hedefledi. İran ve Suriye'nin Lübnan üzerindeki emelleri her ne kadar farklı olsa da işgal karşıtı pozisyonda birleşmeleri dostluklarını pekiştiren önemli bir olaydı (Sinkaya, 2012: 6).

İran ve Suriye dostluğunun temellerini atan Musa Sadr, Şii geleneğinde önemli bir figürdür. Musa Sadr'ın, Humeyni'nin İran için düşündüğü sistemi 1979'dan önce Lübnan'da gerçekleştirmesi büyük destek toplamıştır. Aslen Lübnanlı bir aileye mensup olan büyük fakihlerden Ayetullah Seyyid Sadreddin Sadr'ın oğlu olan Musa Sadr, İran'ın Kum kentinde 1928 yılında doğdu. Nefes ve Kum'da aldığı dini eğitimin yanı sıra Tahran Üniversitesinde Hukuk okumuştur (Akman, 2018).

1958 yılında İran'dan ayrılan ve Muhammed Rıza Şah'ın 1963 olaylarında muhaliflere karşı tutumunu eleştirmesi nedeniyle İran vatandaşlığından çıkarılan Musa Sadr, bu olay üzerine Lübnan vatandaşlığına geçmiştir. Lübnan'da yaşamını sürdürse de İranlı Şiilerle bağı devam etmiş bu süre zarfında Lübnanlı Şiilerin lideri olmuştur. Musa Sadr Lübnan'da kısa süre içerisinde sadece Şiiler için değil diğer gruplar içinde fikirlerine önem verilen bir kişilik olmuştur. Bütün grupların haklarını savunarak dar bir mezhebi çerçeveyi kabul etmemiştir. Musa Sadr öncülüğünde ilk olarak Mahrumlar Hareketi (*Harekât el-Mahrumin*) oluşturularak, Lübnan'ın hem İsrail saldırılarına cevap vermesi hem de Sadr'ın haklarını devlete karşı koruması için kurulmuş bir örgüttür. 1975 yılında Lübnan'da çıkan iç savaşın büyümesi ile Mahrumlar Hareketi'nin askeri bir kolu olan EMEL Hareketi (*Afwaj Al-Muqawmat al-Lubnaniyya*) ortaya çıkmıştır. Böylece Sadr, Şii gençlerini bu harekete katılmaya çağırdı. Ona göre askeri eğitim almak namaz kılmak kadar önemli, silah taşımak ise Kuran taşımakla aynı anlama gelmektedir. Lübnan tarihinde ilk kez, Şiilerden oluşan bir askeri birliğe sahip olmuştur. Şii radikalizminden doğan örgütsel bir hareket olması açısından EMEL oldukça önem taşımaktadır (Elhan, 2019: 6-7).

Ayetullah Hasan Şirazi'nin 1972'de, Suriye rejiminin Nusayriliği İslami bir boyuta taşıma gayretini destekleyen fetvasından sonra, bir diğer hamle de 1973 yılında Musa Sadr tarafından geldi. Lübnan'da Yüksek İslami Şii Konseyini kuran Sadr

Konseyl başkanı sıfatıyla, Lübnanlı bir Aleviyi Kuzey Lübnan ve Trablus müftüsü olarak atadı.

Musa Sadr'ın Lübnan'daki Alevilere haklar vermesi ve onları tanıması Suriye'deki Nusayrilerin de tanınması anlamını taşıyordu. Musa Sadr daha ileri giderek bir konuşmasında, "Şiiilerin çektiği acılara Alevilerin de ortak olduğunu, Aleviliğin aşırı bir inanç olmayıp Şiiilerin bir parçası olduğunu" ifade ediyordu. Sadr'ın bu yaklaşımı Suriye'deki azınlık Nusayri rejiminin Sunni gruplara karşı meşruiyetini vurgulaması açısından büyük önem taşıyordu.

Suriye, Musa Sadr'ın bu yaklaşımını karşılıksız bırakmadı. İran'da Şah karşıtı muhaliflerin Lübnan'a sığınmalarını ve askeri eğitim almalarını sağlayan Sadr, bu kişilerin rahat hareket edebilmelerini sağlamak için Suriye tarafından verilen pasaportlar ile bu zor dönemi rahatça atlattı. Böylece Suriye Baas rejimi, Musa Sadr üzerinden İran devrimcilerine ekonomik ve askeri destek sağlamış oldu.

Ürdün Kralı Abdullah'ın 2004 yılında, "Şii Hilali" kavramını ilk kez ortaya atması ve İran'ın Ortadoğu'da bu projeyi uyguladığını belirtmesinden çok öncesine dayanan Suriye-İran ittifakı Esed'in, Mısır'ın oluşturduğu boşluğu doldurma iddiasını taşıdığını ifade etmesi Kral Abdullah'ın tezini çürütmektedir.

Suriye rejiminin İran devrimcilerine devrim öncesi yardımlarının yanı sıra, 1979 İslam Devrimi'nden sonra da İran ile yakınlaşma çabaları hız kesmeden devam etmiştir. Tahran'daki rejim değişikliğinden dolayı memnuniyetlerini belirten Hafız Esed, devrimden sonra kurulan Bezirgan kabinesini, Arap ülkeleri arasında ilk, dünyada ise Sovyet Rusya ve Pakistan'dan sonra tanıyan üçüncü ülke olmuştur (Korkmaz, 2015: 70-71).

1.4. İran ile Suriye Arasındaki Askeri İşbirliği

İran ile Suriye'nin bölgesel işbirliği 1979 İran devriminden sonra somut bir hal aldı. Suriye, İran'ın içinde bulunduğu her zor durumda yardım elini uzatmaktan geri kalmadı. Devrimin hemen ardından Irak'ın İran'a saldırması, Devrimcilerin devlet tecrübelerinin eksik olması, kurumsal devlet kadrolarından yoksun olması ve İslami-Radikal bir çizgiye kayan yeni rejimin bölgede ve dünya da yalnız bırakılmasından dolayı ülke zor durumda kaldı.

İran bu şartlar altında, bölgenin en büyük ordusu olan Irak'ın savaş ilanına karşı az sayıdaki müttefiklerinin kapısını çalabilmiştir. Kaddafî yönetimindeki Libya Sunni olmasına rağmen anti-empyralist tutumundan dolayı İran'ın yanında yer alan tek ülke olmuştur. Yalnız Libya'nın İran'a verdiği destekten birkaç sene

öncesinde 1978 yılında, Lübnanlı Şiilerin önderi olan Musa Sadr'ın, Kaddafi'nin daveti ile Libya'ya gittikten sonra sırlı bir şekilde ortadan kaybolması oldukça ses getirmiştir (İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı, 2020). Kaddafi döneminin hükümet yetkilisinden birinin yıllar sonra yaptığı açıklamaya göre, İmam Musa Sadr ve Kaddafi arasında dini meseleler yüzünden tartışma çıktığını ve Kaddafi'nin bu olay üzerine Sadr ve beraberindeki heyetin infaz emrini verdiğini söylemektedir. Yıllar sonra gelen bu itiraf ile Musa Sadr'ın kesin bir şekilde öldürüldüğü anlaşılmıştır (Yakın Doğu Habr Sitesi, 2011). İran bu süreçte muhtemelen Kaddafi'nin Musa Sadr'ı öldürdüğünü biliyordu fakat anti-empyralist tutumuyla bilinen Kaddafi'nin İran'a desteğinin kesilmesi ihtimalinden ötürü Musa Sadr olayının üstüne gidilmemiştir.

Devrim Muhafızları Ordusu eski Bakanı Muhsin Refikdust, savaşın en yoğun olduğu günlerde Suriye ve Libya'ya giderek devlet başkanları ile görüşüp askeri ve lojistik destek talebinde bulunmuştur. Bakanın, Libya Devlet Başkanı Kaddafi ile olan sıcak görüşmesinde, "Kaddafi, Hz. Ali soyundan geldiğini iddia ederek, Humeyni'den sonra Müslümanların lideri olduğunu söylemiştir. Kaddafi'nin iddiası üzerine sohbette bulunan biri, sayın Kaddafi bizim Lusani kardeşimiz de seyyiddir ama kendisi İmam (Humeyni)'dan sonra rehber olduğunu iddia etmiyor, dedikten sonra Kaddafi dahil herkes gülmüştür." Aslında Refikdust'un anlattığı bu hatırasında, devrimcilerin bulunduğu bu sohbette birkaç sene önce arkadaşlarını katleden Kaddafi ile samimi olmaları, İran'ın içinde bulunduğu çaresiz durumu gözler önüne sermiştir. İran bu görüşmeden sonra Libya'dan birkaç füze almayı başarabilmiştir (Korkmaz, 2015: 82).

Suriye, 1980'de başlayan İran-İrak savaşında birçok Arap ülkesinin Irak'ı desteklemesinin aksine doğrudan İran'ın yanında yer almıştır. Suriye başta Irak'ın Suriye üzerinden geçen petrol boru hatlarını kapatarak, petrolü ihraç etmesini engellemiştir. Suriye ayrıca İran'a uygulanan silah ambargosunu delerek askeri ihtiyaçlarını karşılamıştır. Suriye'nin İran'ı desteklemesinin asıl amacı, Irak'ın olası bir zafer kazanmasından sonra rotasını Suriye'ye çevirmesinden duyduğu kaygıdır. İran, bu desteğe karşılık ileride bir kısmı karşılıksız olmak üzere Suriye'ye ucuz petrol ve maddi destek sağlamıştır (Sinkaya, 2012: 39-40).

Devrim Muhafızları eski bakanı Muhsin Refikdust'un bir haber ajansına yaptığı açıklamada, Suriye rejiminin Irak ile yapılan savaşta İran'a her alanda destek verdiğini belirtti. Refikdust şöyle konuştu: "Savaş devam ederken ben o zaman Şam'a gittim. Hafız Esed Şam Havaalanı'nda bir deponun bize tahsis edilmesini

emretti. Satın aldığımız şeyleri orada toplar, uygun zamanda bir uçak gönderip onları İran'a getirtirdim.” Refikdust konuşmasına şöyle devam etti: “Doğu ülkelerinin dahi bize silah ve mühimmat satmadıkları dönemde biz birkaç kez Bulgaristan'a, Macaristan'a ve Polonya'ya gitmiş ve Suriye adına silah satın almıştık. Gemiler yüklendikten sonra Suriye yerine İran'a hareket ederdi.” Devrim Muhafızları eski bakanı Refikdust, Savaş boyunca Hafız Esed ile çok kez görüştüğünü ve İran'a hep açıktan destek verdiğini belirtti. Refikdust, Hafız Esed'in İmam Humeyni hakkındaki ilginç sözlerini şöyle aktarıyor: “Son yüzyıllarda dünyaya İmam Humeyni gibi bir şahsiyet gelmemiştir. İmam dostlarının aşık olduğu, düşmanlarının ise saygı duyduğu bir şahsiyet. O, İmam Humeyni'nin hükümet ettiği ülkeyi himaye etmesi gerektiğine inanıyordu” (Timetürk, 2012). Eski bakanın vermiş olduğu bu röportaj, İran-Suriye ittifakının boyutunu göstermesi açısından önemlidir.

İran, Kuzey Kore ve Suriye üzerinden 1985 yılında Sovyetlerden yaklaşık 130 tane Scud Füzesi almıştır (Korkmaz, 2015: 100)

Suriye'nin, savaş sırasında İran'a hayati öneme sahip acil destek sağladığı bir başka yardımını da Refikdust şöyle anlatıyor:

“Suriye bir defasında bize bir yardımda bulundu. Bu yardım belki nicelik açısından önemsizdi ama zamansal açıdan çok önemliydi. Fav Operasyonu başlamadan önce biz Çin'den kırk elli bin parçadan oluşan mühimmat alımı yapmıştık. Mühimmatı taşıyan gemi bilinmeyen sebeplerden dolayı gecikti. Mühimmatımızın dört beş kalemi tükenmişti. Mühimmat 48 saat içinde elimize ulaşmazsa Fav'ı kaybedecektik. O gece Suriye'yi aradım. Telefon görüşmesinden birkaç saat sonra Şam'a art arda on uçuş gerçekleştirdik ve mühimmatın ihtiyacımız olan bin parçasını İran'a getirdik. Bu, bizim on günlük ihtiyacımızı karşıladı. Sonrasında gemi ulaştı ve sorun tamamen çözüldü. Suriye'nin sağladığı mühimmatın maliyeti 10-20 milyon dolar civarındaydı ama zaman açısından Fav'ı elimizde tutmamızı sağladı.” (Timetürk, 2012).

1.5. Hama Katliamı (1976-1982)

Alevi/Nusayri bir aileye mensup olan Hafız Esed, Suriye yakın tarihine damga vuracak mezhep çatışmasının son kazananı olarak kayıtlara geçmiştir.

Fransa'nın bölgeden çekilmeden önce dizayn ettiği mezhepsel dengeler özel olarak tasarlanmıştı. Böylece Arap milliyetçiliğinin önüne geçebilmek için mezhep çatışmasının önü açılmış oldu.

Suriye 1946'da bağımsızlığına kavuşmuş olsa da, bu dengesiz sistem günümüze kadar gelen çatışmaların ve iç savaşın ana nedeni konumundadır. Suriye'de bulunan iki ana mezhep olan Nusayri ve Sunni gruplar arasındaki gerilim her iki taraf açısından da hassaslığını koruyarak nesiller boyu büyüyen bir huzursuzluğu meydana getirmiştir. Az sayıda bulunan grupların birlik ve teşkilatlanma psikolojisi her dönem tazeliğini korumuştur.

Bölgede buldukları sırada oluşturdukları askeri birliklerden özellikle Alevi gençleri toplamaya gayret eden Fransızlar, muhtemelen Sunni gençleri manda yönetimleri için tehlike olarak gördükleri için birliklerine almaya çekinmişlerdir. Fransızlar, Nusayrielerin yanı sıra Çerkezler, Kürtler, Dürziler olmak üzere başka azınlık gruplarını bu birliklere dahil ederek Fransız mandasına karşı çıkabilecek ayaklanmaların bastırılması ve asayişin sağlanması için kullandılar. Bu birliklerin çoğunluğunun azınlıklardan oluşturulması Sunnilerin öfkelerini büyütüştür. Bu Özel birlikler, Fransız mandasının bölgeden çekilmesinden sonra bağımsızlığına kavuşan Suriye'nin resmi ordusunu oluşturmuştur.

Suriye'de yaşayan Aleviler ülke yönetiminde söz sahibi olabilmek için pasif konumlarını terk ederek orduya yönelmişlerdir. Sunnilerin daha çok ticaretle uğraşmalarından ötürü Aleviler, özellikle Fransızların da yönlendirmesiyle askeri kurumlara girmeye başladılar. Sunnilerin orduya sıcak bakmamalarının nedenlerinden biri manda yönetiminin boyunduruğu altına girmek istememeleridir (Korkmaz, 2015: 86).

1949-1963 yılları arasında Sunni subayların ordu içindeki rekabeti darbeler zincirinin oluşmasına sebep oldu. Yapılan her darbe girişiminde çoğunluğu oluşturan Sunni subayların tasfiye edilerek yerlerine azınlıklardan özellikle Alevi grupların içinden gelen subayların yerleştirilmesi kısır döngü haline aldı. Böylece zamanla çoğunluğu oluşturan Sunniler, ordunun içinde eriyerek yerini Nusayri subaylara bıraktı (Şenzeybek, 2013: 485).

1963 yılında gerçekleşen darbe sonrası Arap milliyetçiliğini ön planda tutan Baas Partisi iktidarı ele geçirdi. Baas Partisinin siyasette artan etkisi nedeniyle Nusayri grupların ordunun önemli yerlerine alınmaları sağlandı (Aslan, 2015: 109). Darbe yapan 14 kişilik subay kadrosunun beşi Alevi idi. Askeri birliğin komuta kademesinde bulunan Hafız Esed, Muhammed Umran ve Salah Cedid Alevi/Nusayri kökenliydi. Umran, Şam'ın güneyinde kurulan ve Baas askeri birliğinin bel kemiğini oluşturan 70. Tugay'ın komutanıydı. Esed, Suriye'nin Hava Kuvvetleri Komutanıydı. Salah Cedid, Suriye'nin 1963-1965 yılları arasında Genel

Kurmay Başkanlığını yapmıştı. Suriye ordusunun üst kademelerinde bulunan bu üç Alevi komutan, 1963 sonrası gerçekleşen Baas darbesi ile silahlı kuvvetlerin kontrolünü ele geçirip orduyu dönüştürmeye başladı.

Hafız Esed, 1965'te Hava Kuvvetleri Komutanı, 1966'da Savunma Bakanlığı yaptı. 1970 yılında ise Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasıyla beraber gelenek haline gelen askeri darbenin sonuncusu Hafız Esed tarafından yapıldı. Esed ilk önce başbakan oldu, bir yıl sonra ise göstermelik bir seçim ile kendisini devlet başkanı olarak ilan etti.

Hafız Esed'in yönetimi ele geçirmesi ve 24 yıl sonra ülke de darbe geleneğine son vermesi, Suriye'de istikrar ortamının oluşmasını sağladı. Esed ülkede istikrarı sağlarken gayet sert bir tavır ile muhalif hareketleri özellikle de Sunni çoğunluğu sindirme yoluna gitti. Müslüman Kardeşlerin Suriye kolu, Esed'in bu sindirme politikasına karşı yoğun bir faaliyet içine girdi (Korkmaz, 2015: 87).

Suriye'de gerilen ortam mezhepler arası bir iç savaşın habercisiydi. Suriye'nin Lübnan'a 1976'da müdahalesi sonrası, Müslüman Kardeşler tarafından siyasi suikastlar ve şehir gerilla savaşları başlayarak, Esed rejiminin yıkılması hedeflendi (Global Security, 2020). Ardı arkası kesilmeyen siyasi suikastlara karşı Esed rejimi, büyük çapta örgüt avına çıktı.

Rejim tarafından Sunniler üzerinde yoğun bir baskı oluşturuldu. Camiler tahrip edildi, din adamları tutuklandı, medrese eğitimi yasaklandı, İslami Hukuk okulları kapatıldı, siyaset içinde mezhep kaynaklı politika arttı, Nusayri partisinin askeri kanadının düzenli ordunun yerine geçmesine zemin hazırlandı. Esed rejiminin devlet içinde Nusayri kadrolaşmalarını büyütmesi muhalif kanadın öfkesini gittikçe arttırmaktaydı.

Sunni muhalifler, Alevi/Nusayri kökenli Baas rejimine ve hükümete karşı isyan başlattı. Bu gruplar, İslam dışı ve imansız olarak gördükleri Alevi/Nusayri'lere karşı büyük bir düşmanlık beslemekteydi. Özellikle Müslüman Kardeşler örgütünden daha radikal bir grup olan *Mücahitler Örgütü*, cihat faaliyeti başlatarak siyasi suikatlar gerçekleştirdi. Halep Topçu Birliği'ne yönelik 16 Haziran 1979'da gerçekleştirilen saldırıda, 32 Alevi öğrenci öldü, 54 kişi yaralandı. Bu saldırı Rejim için bardağı taşıran son olay oldu. İçişleri Bakanının yaptığı açıklamada, bu saldırıdan Müslüman kardeşler örgütü sorumlu tutuldu. Rejim bu olaydan sonra İslami hareketlerin ve Müslüman Kardeşlerin kökünü kurutmak için operasyonlara başladı (Korkmaz, 2015: 89).

Hama'da çıkan ayaklanma üzerine bölgeye özel kuvvetler gönderildi. Şehrin boşaltılması ve teslim olunması için son çağrılar yapıldıktan sonra rejim güçleri tarafından büyük bir saldırı başlatıldı. Şehir merkezi havadan bombalanarak tankların dar sokaklardan geçişi sağlandı ve evler yıkılmaya başlandı. Tarihi evlerin bulunduğu eski şehir neredeyse yok edildi. Suriye ordusu saklanan isyancıları bulmak için kimyasal gaz kullandı. Direnişin sürmesi üzerine şehir, üç hafta boyunca top atışları ile vuruldu. Suriye ordusu 2 Şubat'ta büyük bir taaruz başlatarak şehrin tüm bölgelerine saldırdı. Silahlar sustuktan sonra kanlı bilanço gün yüzüne çıktı. Tam rakamlar belli olmamakla birlikte Uluslararası Af Örgütü'nün açıkladığı verilere göre, 10 bin ile 25 bin arasında kişinin öldürüldüğü tahmin edilmekte (Friedman, 2001).

Hama katliamına karşı İran'ın sessiz kalması, İslam ülkeleri nezdinde, devrim yapmış yeni rejime karşı olumsuz bir iz bırakmıştır. 2011 yılında Arap Baharının etkisiyle Suriye'de çıkan iç savaşta İran'ın, Beşşar Esed'in yanında yer alması Arap dünyasında, İran'ın Hama katliamındaki politikasının devamı olarak görülmüştür. Suriye'de Nusayrilere yakın bir tavır takınan İran'ı, mezhep üzerinden siyasi çıkar geliştirdiği suçlamalarına maruz bırakmıştır.

1.6. 1989-2001 Yılları Arasındaki Dönemde İran-Suriye İlişkileri

Humeyni'nin ölümünden sonra İran ve Suriye ittifakında iki faktör ön plana çıkmıştır. Birincisi sekiz yıl süren İran'ı ekonomik ve askeri yönden yıpratın Irak savaşının yeni bitmiş olması, ikincisi ise soğuk savaşın oluşturduğu iki kutuplu dünyanın çözülmeye başlamasıdır (Korkmaz, 2015: 107).

İran-Suriye ilişkileri, soğuk savaşın sona ermesinden sonra kısa süreli değişkenlik gösterse de, İran'ın hevesli tutumu sayesinde ikili ilişkiler yeniden rayına oturmuştur. Her iki ülkenin de anti-empyralist tutuma sahip oluşu onları ABD ve İsrail karşılığında buluşturmuştur. Ayrıca İran'ın Şii nüfus alanının lideri konumunda olması, her ne kadar Suriye nüfusunun çoğunluğu Sunnilerden oluşuyor olsa da yöneticilerinin Alevi/Nusayri inancına sahip olması, iki ülkeyi dini yönden de birleştirmiştir. Ayrıca Suriye'nin jeopolitik konumu İran için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İran, Lübnan ve Filistin'deki faaliyetlerini Suriye'nin verdiği destekler sayesinde sürdürebilmektedir (Tüysüzoğlu, 2008).

İran ve Suriye'nin Humeyni sonrası ilişkileri, pragmatist bir döneme girmiştir. Her iki ülke de bu dönemde Irak'ı kuşatma politikasını benimsemiştir. Irak'ın Kuveyt ile yaptığı savaş öncesi bölge siyasetini dizayn etme çabası, İran ve Suriye ittifakı

tarafından engellenmiştir. Saddam Hüseyin'in, Lübnan ordu komutanı Mişel Avn'ın Suriye'ye karşı isyan başlatmasını destekleyip silah temin etmesi üzerine, İran kendisine bağlı olan Hizbullah güçlerini örgütleyerek isyanı bastırması ve Suriye'yi tehlikeden kurtarmıştır (Goodarzi, 2013).

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esed bu dönemde Tahran'a bir ziyaret gerçekleştirip İran'ın dini lideri Ali Hamaney ile görüşmüştür. Bu görüşmelerden sonra her iki ülkenin Devlet Başkanları ve Dışişleri Bakanları tarafından "Suriye-İran İşbirliği Komitesi" anlaşması imzalanarak ilişkilerin güçlendirilmesi sağlanmıştır. Bu komite yoluyla her iki ülkenin karşılıklı olarak ekonomik, askeri ve siyasi ilişkisinin daha yakından takip edilmesi hedeflenmiştir.

İran ve Suriye birlikteliğinin bu dönemde genel olarak İsrail-Filistin-Lübnan üçgeninde keşiştiği görülmektedir. Suriye'nin Lübnan'daki varlığını sürdürmesini sağlayan İran destekli Hizbullah örgütünün giderek artan önemi, Suriye için hayati olmuştur. Böylece Suriye, özellikle İsrail-Filistin-Lübnan bağlamında bölgesel menfaatlerini sürdürebilmek için İran'ın desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu yıllarda Suriye-İran ittifakının kazandığı en önemli zafer, İsrail'in 22 sene işgali altında bulunan Güney Lübnan'ın, İran destekli Hizbullah örgütünün baskısı sonucu 2000 yılında işgalden kurtarılmasıdır.

1.7. 11 Eylül-Arap Baharı Arasındaki Dönemde İran-Suriye İlişkileri

11 Eylül saldırıları tüm dünyada büyük bir yankı uyandırarak Ortadoğu siyasetinde yeni bir sayfa açmıştır. Teröre kendi evinde yakalanan ABD, küresel ölçekte bir savaşa hazırlanıp en sert şekilde cevap vermeye başlayacağını sinyallerini anında vermeye başlamıştır.

ABD hükümeti, terörün Radikal İslamcılardan kaynaklandığını ileri sürmüş ve bu doktrini ile saldırının şokunu henüz atlatamamış ve kamuoyunun desteğini almakta zorlanmamıştır. Böylece ABD'nin, ürettiği tezlerin izini sürerek giriştiği bu mücadele, Ortadoğu ve İslam dünyası için tam bir yıkım oluşturacaktır.

ABD destekli NATO kuvvetlerinin 2001 Ekim'inde Afganistan'a girip Taliban yönetimine son vermesiyle, Yakın Asya'nın tüm siyasi dengelerini alt üst edecektir. Afganistan'ın işgal edilmesinden ve Taliban yönetiminin düşürülmesinden en fazla kazanç elde eden ülke ise kuşkusuz İran olmuştur (Korkmaz, 2015: 112).

İran'ın devrimden sonra "Şeytan Devlet" olarak nitelediği ABD ile Afganistan'da Taliban yönetimine karşı işbirliğine gitmesi çıkar ilişkilerinin uzlaşması olarak

adlandırılabilir. Ancak Taliban'ın devrilmesi ile birlikte Afganistan'da askeri üs kuran ABD, İran için büyük bir tehdit olarak algılanmaya devam etmiştir (Çınarlı: 83). 11 Eylül'ün İslam dünyası açısından olumsuz sonuçlanmasının aksine İran bu dönemin tek kazanan ülkesi olmuş bu da İran'ı İslam ülkelerinden ayıştırmıştır. İran ile bölge ülkeleri arasındaki bu uçurum, 2011 yılında Suriye'de Arap Baharı'nın etkisiyle çıkacak iç savaş da daha belirgin olarak karşımıza çıkacaktır.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ise, Ortadoğu bölgesin de büyük bir istikrarsızlığın, kaosun ve yıkımının başlangıcı olmuştur. Avrupalı güçlerin bu bölgeleri terk etmeden önce etnik ve mezhepsel farklılıkları besleyen ayrışmaları körüklemeleri, yüz yıl sonra meyvesini vermiştir. ABD'de, Irak'a işgal girişiminde bulunduğu sırada bu hassas dengeler üzerinden gitmeyi sürdürmüştür. Saddam döneminde Kürtlere ve Şii'lere karşı yapılan baskı ve sindirme politikası, büyük bir öfke birikimine yol açmış ancak Saddam sonrası istenen istikrar ortamı dış müdahaleler neticesinde bir türlü sağlanamamıştır.

İran destekli Şii gruplar ve Suudi Arabistan destekli Selefilere arasındaki hesaplaşma, Irak'ı bir cehenneme çevirmiş ve günümüze kadar devam eden kaos ortamının fitilini ateşlemiştir. İslam dünyasındaki mezhep çatışmaları, bölge siyasetinin dengesini bozarak Ortadoğu'yu şiddet sarmalının içine atmıştır.

Suriye ve İran, yeni Irak düzeninde yer almak için Lübnan krizine benzer bazı anlaşmazlıklar yaşamış olsa da menfaatleri gereği ilişkilerini koparmamışlardır. İşgal sonrası Irak'ta oluşan yeni konjonktür İran-Suriye ittifakının yararına şekillenmiştir. Irak'ta düşürülen Saddam yönetimi yerini Şii bir yönetime bırakmış, İran ve Suriye açısından aradaki boşluk kapanmış ve Irak her iki ülkenin lojistik geçiş güzergahını oluşturmuştur. Bunun faydası Lübnan krizinde verilen ikmal desteğinde görülse de asıl meyvesini 2011 halk isyanı sonrası başlayan iç savaş ve günümüze kadar süren çatışmalarda İran'ın, Irak üzerinden Suriye'ye ulaştırdığı askeri yardımlarda kendini gösterecektir (Korkmaz, 2015: 113).

11 Eylül olayları yaşandığı sırada İran'da reformist lider Muhammed Hatemi Cumhurbaşkanı idi. Hatemi'nin bu dönemde birinci Cumhurbaşkanlığı dönemi bitmiş, %77'lik büyük bir oy oranıyla ikinci kez Cumhurbaşkanlığına seçilmişti.

Muhammed Hatemi, İran rejiminden farklı olarak radikalizmden uzak, daha yumuşak ve yenilikçi bir dış politika belirlemiştir. Hatemi'nin, Hantington'un "Medeniyetler Çatışması" iddiasına karşı "Medeniyetler Arası Diyalog" tezini savunması, İran ile Batı arasındaki ilişkilerin yumuşaması umudunu doğurmuştur.

Ancak 11 Eylül olayları ülkeler arası diyalog sürecini bitirip, bölgede çatışma ortamı yaratarak Hantington'un tezini doğrulamıştır.

ABD'nin, 11 Eylül saldırılarıyla ilişkili olduğunu iddia ettiği İnan'ı "Şer Eksenine" dahil etmesiyle birlikte İnan, uluslararası konjonktür tarafından iyice yalnızlığa itilmiştir (Sungur). ABD'nin bu süreçte sert ifadeler kullanarak İnan'ı hedef haline getirmesi söylemde kalmış ve ABD yayılcılığının uzun vadede İnan lehine geliştiği görülmüştür (Korkmaz, 2015: 114).

ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan'a müdahalesi, İnan açısından Sunni radikal bir örgüt olan ve Suudi Arabistan tarafından İnan'a karşı fonlanan Taliban'ın sınırları boyunca temizlenmesi İnan'ın işine gelmiştir. İnan-Afganistan sınırları boyunca uyuşturucu kaçakçılığının güvensiz bir ortam oluşturması, Sunni Taliban örgütünün İnan içindeki Sunni gruplarını Şii İnan'a karşı kışkırtması olasılığı ve Afgan mültecilerinin İnan sınırına dayanması nedeniyle İnan bir nevi ABD'nin Afganistan müdahalesini onaylamıştır. Dönemin İnan Cumhurbaşkanı Hatemi'nin yaptığı bir açıklamada, her ne kadar ABD'nin Afganistan işgalini onaylamadığını belirtmiş olsa da konuşmasının ilerleyen bölümlerinde "BM'nin kararına saygılıyız" şeklindeki bu ifadesiyle durumu geçiştirmiştir (Farzam, 2019: 5). Ancak düşman olarak gördüğü Taliban yönetiminin düşürülmesinden sonra geleneksel düşman olarak gördüğü ABD'nin yeni sınır komşusu olması, İnan açısından başka bir tehdit aracı olarak görülmüştür (Milani, 2006: 237-238).

2001'in sonlarında Afganistan'da Taliban'ın, 2003'te de Irak'ta Saddam'ın devrilmesi sonucunda İnan, iki ezeli düşmanından kurtulmuştur. İnan, Afganistan'da kendisine yakın gördüğü Tacikleri ve Hazarları destekleyerek, Afganistan hükümetine 560 milyon dolarlık bir mali yardımda bulunma taahhüdünde bulunmuştur (RFI, 2008). Ayrıca Tahran hükümeti, yıllarca desteklediği Şii gruplar sayesinde de Irak'ta Şii çoğunluğa sahip bir yönetimin gelmesini sağlamıştır. 11 Eylül sonrası bölgeyi saran ateş topundan kazançlı çıkan tek ülke İnan olmuştur.

Irak'ın işgalinden sonra Suriye ve İnan ilişkileri hızlı bir toparlanma evresine girmiştir. Her iki ülke içinde ortak düşman olan Saddam'ın devrilmesi, İnan ve Suriye'nin birlikteliğinde yeni bir sayfa açmıştır.

ABD tarafından küresel terörle mücadele kapsamında, Irak'tan sonra İnan ve Suriye'nin hedef olarak gösterilmesi olasılığı her iki ülkeyi de kaygılandırmıştır. İnan ve Suriye, ABD tehdidine karşı bu dönemde dostluklarını daha fazla geliştirmiştir. Irak'ta kurulacak yeni konjonktürde yer almak isteyen iki ülke, aynı

amaç doğrultusunda hareket etse de uyguladıkları stratejiler farklı sonuçlara yol açmıştır. İran, ABD'ye karşı Şii milisler yoluyla direnişi desteklemiştir. Ancak Suriye, bu süreçte seçici davranmayarak Sunni-Selefi direnişçilere destek vermekten geri durmamıştır. Suriye'nin bu tavrı İran'ı rahatsız etse de iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmamıştır.

İran ve Suriye, ittifaklarını pragmatist temeller üzerine inşa ederek, küçük fikir ayrılıklarının iki ülke ilişkileri üzerinde olumsuz bir hava oluşturulmasını engellemiştir. Bir taraftan Irak'taki ortak düşmandan kurtulmanın vermiş olduğu memnuniyet, bir taraftan ülkede dönüştürülen yeni denklemin aktörü olmaları, bir taraftan da olası ABD saldırısını boşa çıkaracak yeni hamleler geliştirmeleri açısından İran-Suriye ittifakı, gittikçe büyüyen bölgesel bir güç olma yolunda emin adımlarla ilerlemiştir. 2006 Lübnan-İsrail savaşında, İsrail'in büyük bir mağlubiyet alarak bölgeden çıkarılmasına neden olan İran-Suriye ittifak güçleri, böylece Irak savaşından sonra elde ettikleri kazanımlara yenisini ekleyerek Direniş Ekseninin zaferini ilan etmişlerdir.

Muhammed Hatemi'nin iki dönemlik Cumhurbaşkanlığı süresi dolduktan sonra 2005 yılında İran halkı, yeni yöneticisini seçmek için sandık başına gitti. İran 2005'te alışılmışın dışında bir seçim yaşayarak, uzlaşmaz tutumu ile bilinen ve seçilme ihtimalinin düşük görüldüğü bir aday olan Mahmud Ahmedinejad, beklenmedik bir şekilde İran'ın 6. Cumhurbaşkanı olarak seçildi (Koç, 2017: 5).

Ahmedinejad, seçim çalışmalarında popülist söylemlerle ön plana çıkarak, sade bir yaşam tarzı benimseme, yolsuzlukla mücadele etme ve petrol gelirlerinin yoksul halk ile paylaşılması gibi argümanlarla seçmenleri ikna etmeyi başarmış, Cumhurbaşkanlığı döneminde ise dış politikada uzlaşmaz ve sert tavrıyla dikkat çekmiştir. Nükleer program konusunda geri adım atmayarak dik durması içerde olumlu bir hava estirse de, seçim vaatlerini gerçekleştirememesi, sert tutumundan dolayı İran'ın gittikçe yalnızlaşması, halk kitlelerinde kendisine karşı güvensizlik oluşturmuştur. Bu güvensizlik ortamı, olaylı geçen 2009 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin alt yapısını hazırlamıştır. Ayrıca ağır ambargoların yol açtığı ekonomik bulanımın estirdiği olumsuz havayı dağıtmak yerine Ahmedinejad'ın gerçeklerden kopuk iddialar geliştirmesi halkın tepkisini toplamıştır (Korkmaz, 2015: 116).

Ahmedinejad'ın 2009'da yapılan ikinci dönem Cumhurbaşkanlığı seçimlerini tartışmalı bir atmosferde kazanması, Hasan Ruhani'nin seçildiği 2013 yılına kadar

sürecek ve “Yeşil Hareket” olarak adlandırılan kesintisiz protesto olaylarını başlatacaktır.

Ahmedinejad'ın sert kişiliği ve ani çıkışları Devrim Rehberi Hamaney ile ciddi görüş ayrılıkları yaşamalarına yol açarak aralarını açmıştır. Köklü devlet geleneğine sahip olan İran'ın üst kademelerinde çıkan bu anlaşmazlık büyük bir zafiyet olarak görülmüştür. İkinci dönemini doldurduktan sonra yasalar gereği tekrar aday olmayan Ahmedinejad, hem halk tarafından hem de rejim tarafından yalnızlaştırılmış bir halde siyaset sahnesinden çekilmiştir. Ahmedinejad, siyasi ve sosyal açıdan kutuplaşmış, ağır ambargolar nedeniyle ekonomik çıkmaza giren bir İran'ı ardında bırakmıştır.

Ahmedinejad dönemi, Suriye ile ilişkilerin güçlü bir şekilde sürdürüldüğü yıllar olmuştur. Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed, Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı seçildikten sonra İran'ı ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur. Bu ziyaretinde iki ülkenin işbirliğine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğunu vurgulayan Esed, birlikte hareket etmenin önemine işaret etmiştir.

Ahmedinejad, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk yurt dışı gezisini Ocak 2006'da Suriye'ye gerçekleştirmiş, bu görüşmesinde Beşşar Esed'in yanı sıra Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, İslami Cihad, Hamas ve diğer Filistin direniş örgütleriyle bir araya gelerek Direniş Ekseni'nin varlığını dile getirmiştir. İran'ın Nükleer enerji programına yeniden başladığı ve Tahran-Washington hattının gerginleştiği bir dönemde yapılan ziyaret sonrası basın toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Esed, "Gerek İran'ın, gerekse bir başka devletin barışçıl teknoloji elde etmesini destekliyoruz" ifadesinden sonra eğer İran'ın nükleer programına karşı çıkılacaksa ülkelerin ilk önce nükleer silahsızlandırmayı İsrail'den başlatması gerektiğini savunmuştur (VATAN, 2016).

11 Eylül saldırıları sonrasında 2003'te Irak'ın işgal edilmesi, İran-Suriye birlikteliğini dayandırdığı ortak düşmandan kurtulmaları, ittifaklarının bozulacağına dair söylentiler çıkarmıştır. Batı siyasetçilerinin bazıları Saddam sonrası Ortadoğu'da Suriye ile yakınlaşma girişimleri başlatarak, İsrail'in işgal ettiği Golan Tepe'lerini Suriye'ye teslim edilmesi konusunda hemfikir olmuşlardır. Obama dahi seçilmeden önce bu söylentiye dillendirmişlerdir.

Obama Başkanlığı döneminde, ılımlı bir politika izlenerek yıllar sonra ilk kez Suriye'ye ABD büyükelçisi atanmış ve üst düzey devlet adamları tarafından Şam'a ziyaret gerçekleştirilmiştir. BM Ortadoğu özel temsilcisi Şam'ı ziyaret ettiği sırada

barış görüşmelerinde olumlu mesafe alınması durumunda, Suriye'nin, Hizbullah ve İran ile ilişkilerinde farklı bir yola girebileceğini belirtmiştir.

Gazze'ye yapılan İsrail saldırısından sonra, Türkiye'nin arabuluculuğu yaptığı Suriye-İsrail barış görüşmelerinin olumsuz sonuçlanması, Batı'nın Suriye ile ilgili angajman siyasetinin sonunu getirmiştir. Esed, Nasrallah ve Ahmedinejad'ın 2010 yılında Şam'da bir araya gelerek "Direniş Ekseni" olarak tanımladıkları İran-Suriye bölgesel ittifakını teyit ettikleri görüşme, Batı'ya karşı güçlü bir mesaj olarak algılanmıştır (Korkmaz, 2015: 118).

1.8. Arap Baharı ve İran'ın Tutumu

2010 yılında Tunuslu genç bir işportacı ve üniversite mezunu olan Muhammed Buazizi, bayan polis memurunun tokat atması üzerine cinnet geçirerek kendisini yakıp korkunç bir şekilde can vermiştir. Bu olay üzerine ekonomik kriz ile boğuşan halkın, diktatör yönetimine karşı protesto gösterilerine başlamasıyla birlikte olaylar kısa sürede Tunus'un diğer şehirlerine yayılmış, Fransızların ülkeden 1956'da çekilmesinden sonra ülkenin ikinci Devlet Başkanı olarak görev yapan Zeynel Abidin bin Ali Gannuşi'nin panikle ülkeyi terk etmesi ile sonuçlanmıştır (BBC, 2011). Tunus halkının yaktığı ilk kıvılcım Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde halk hareketlerinin başlamasıyla geri dönülemez bir yola girilmiştir.

Tunus'ta başlayan Yasemin Devrimi'nin bir benzeri de Libya'da başladı. Libya'da başlayan olaylar Tunus'tan farklı olarak Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'nin sert tutumu nedeniyle uzun süren bir iç savaşa dönüşmüş ancak NATO güçlerinin bölgeye müdahale etmesiyle iç savaş, Sirte kentinin düşmesi ve Kaddafi'nin linç edilerek öldürülmesinden sonra sona ermiştir (Shadid, 2011). Daha sonra Bahreyn'de başlayan protesto hareketleri Suudi Arabistan'ın hükümete verdiği destek sonrası protestocular ağır bir mağlubiyet yaşamıştır. Bahreyn'deki olayların Şii-Sunni çatışmasına dönmesi ile Suudi Arabistan ve İran'ın vekalet savaşları yoluyla karşı karşıya geldiği görülmüştür. Yemen'de yüz binlerce kişinin başlattığı sokak hareketleri, silahlı grupların hükümet güçleri ile silahlı çatışmaya girmesiyle iç savaşa dönmüştür. Yemen'in birçok aşiretlerden oluşan milis güçleri bazı kent ve kasabaları kontrol altına almasıyla hükümet devrilmiştir. Yemen'deki Sunni ve Şii geriliminin yaşanması günümüze kadar sürecek bir iç savaşı beraberinde getirmiştir.

Yasemin Devrimi'nden esinlenen Mısırlılar, 25 Ocak 2010'da ekonomik sıkıntılar, işsizlik, asgari ücretin yetersizliği, polis şiddeti ve olağan üstü halin olumsuz

etkileri nedeniyle, Tahrir Meydan'ında protestolara başlamış ve gösterilerin 18. gününde Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in istifasıyla devrim başarıya ulaşmıştır (Zayan, 2011). Böylece geçiş hükümetinden sonra 2012 yılında yapılan seçimlerde Muhammed Mursi Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2013 yılında Mısır halkının bir kısmı bu kez Mursi karşıtı gösteriler yapmaya başlamıştır. Ordu bu gösterileri bahane ederek 3 Temmuz 2013'te hükümete karşı darbe yaparak, Mursi ve arkadaşlarını hapse atmıştır. 16 Mayıs 2015'te darbe mahkemesinin yaptığı yargılamalar sonucu ihvan üyelerinin bir kısmı ve Muhammed Mursi idam cezasına çarptırılmıştır. Mursi, 17 Haziran 2019'da çıkarıldığı mahkemede söz aldığı sırada fenalaşarak hayatını kaybetmiştir.

Dera kentinde 15 Mart 2011 tarihinde rejim karşıtı gösterilerin başlamasıyla iç savaş sürecine giren Suriye'de Arap Baharı, en uzun ve kanlı devrim hareketi olarak günümüze kadar devam etmektedir (Özdemir, 2016: 81). 2020 yılı verilerine göre, Esed rejimi yaklaşık 14 bin kişiyi katlederek, 6 buçuk milyon Suriyeliyi de mülteci konumuna düşürmüştür (Kako, 2020).

Avrupa ve Rusya'da 1991 itibari ile Soğuk Savaş döneminin son bulmasına rağmen Ortadoğu'da bu düzenin hala hakim olması, insan hakları, demokrasi, ekonomik refah, bireysel hak ve özgürlüklerin olmayışı bölge halkları tarafından diktatörlerin devrilmesi ile yıkılmak isteniyordu. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreç, halk isyanları, devrim, karşı devrim, iç ve dış müdahalelerin etkisi ile kaosa dönüştü. Bu devrim hareketi ilk olarak Kuzey Afrika ülkesi Tunus'ta başladı. Daha sonra Mısır, Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye gibi ülkelere yayılarak günümüze kadar devam eden bölge siyaseti üzerinde büyük etkiler bıraktı (Canlı, 2019).

İnan, Arap Baharının başlamasından kısa süre önce 2009'da Ahmedinejad'ın ikinci kez seçildiği tartışmalı seçim sürecinde, muhaliflerin hükümet karşıtı sokak gösterileri başlatması "Yeşil Hareket" olarak adlandırılmış ve onlarca kişinin ölümüyle sonuçlanan bir iç çatışmaya yol açmıştı. İnan'da 2009'da başlayan bu huzursuz ortam, Hasan Ruhani'nin Cumhurbaşkanı olarak seçildiği 2013 yılına kadar devam etti.

İnan'ın küçük çaplı iç karışıklıklar yaşadığı bu dönemde Kuzey Afrika'da başlayan kalkışma hareketleri karşısındaki tutumu, halkına karşı uyguladığı sindirme politikası ile çelişmiştir. İnan, Mısır ve Tunus'ta başlayan isyan hareketlerinden memnun olduğunu belirterek, bu kalkışmayı 1979 İnan İslam Devrimi ile özdeşleştirmiştir (Barzegar, 2011). İnan, Tunus'ta başlayan Yasemin Devrimi'ni

“İslami Uyanış” olarak adlandırıp, Mısır ve Tunus’taki sokak gösterilerini Batı yanlısı seküler yönetimlere karşı İslami bir hareket olarak görmüştür. İran, NATO’nun Libya’ya müdahalesini her ne kadar emperyalist bir hareket olarak görmüşse de, Kaddafî’nin öldürülmesi hadisesinde sessizliğini korumuştur (Korkmaz, 2015: 151).

Arap Baharı olaylarının Suriye’ye sıçramasını bu kadar çabuk beklemeyen İran, adeta hazırlıksız yakalanmıştır. Ortadoğu’daki en iyi müttefiki olan Suriye rejiminin yıkılması, İran’ın sonunu getirebilir düşüncesi ile hareket edilmiştir. Alevi/Nusayri bir iktidarın yerine Suriye’de batı yanlısı bir yönetimin gelmesi, İran’ı karşı atağa geçirmiştir. Daha önce çıkan Arap Baharı olaylarında laik rejimler yerine göstericileri destekleyen İran, Suriye’de başlayan sokak gösterilerinde rejimi savunan açıklamalarda bulunmuş, muhalifleri ise Siyonist ve emperyalist ajan olmakla suçlamıştır.

Humeyni’nin ölüm yıldönümünde Rehber Ali Hamaney’in Suriye ile ilgili yaptığı konuşmada, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da başlayan halk hareketlerinin esin kaynağı olarak Humeyni’nin doktrinleri ve İslam Devrimi’nin yol açtığı devrimci ruhtan aldığını belirtmiştir. Hamaney, konuşmasının devamında Suriye’de ki sokak gösterilerinin, ABD ve İsrail tarafından fonlanan militanlar tarafından gerçekleştirildiğini öne sürmüştür (Tebrizi, 2011).

Mısır’da yapılan ilk demokratik seçimlerde Cumhurbaşkanı olarak seçilen Muhammed Mursi, Tahran’a yaptığı ziyaretinde İran hükümeti tarafından üst düzey protokolle karşılanmıştır. 1979 İran İslam devriminden sonra İran’ı ziyaret eden ilk Mısır Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi, Tahran’da yapılan Bağlantısızlar Hareketi zirvesinde de yaptığı konuşmasında, “Zalim Suriye rejiminin karşısında, Suriye halkının yanındayız” sözleri Tahran’da şok etkisi yaratmış, İran televizyonu bu konuşmayı yanlış çevirerek eleştirilen Suriye rejimi yerine Bahreyn rejimi diyerek olayı aksettirmiştir (Milliyet, 2012).

Arap Baharının etkisiyle Şii çoğunluğun başlattığı hükümet karşıtı gösterilerde İran, Suriye’de ki tutumunun aksine Bahreyn’de muhalifleri destekleyerek, azınlık hükümetinin yıkılması gerektiğini ifade etmiştir (Ayhan, 2011).

Bahreyn, oldukça küçük yüz ölçümüne sahip olan bir ada ülkesi olmasının yanı sıra nüfusunun da aynı paralellikte seyrederek ve çoğunluğunun göçmenlerin oluşturduğu bir buçuk milyonu geçmeyen bir orana sahiptir. Bölge, 1602’de Portekizlileri bu bölgeden çıkaran Şii Safevi Devleti’nin yaklaşık 200 sene

boyunca hakimiyetinde kalmıştır. Safevi'lerden sonra Sunni bir Arap ailesi olan el-Halife'nin yönetimine giren Bahreyn, yapılan anlaşmalar sonucunda 19. yüzyılda İngilizlerin kontrolüne girmiştir. Ülke 1971 yılında bağımsızlığına kavuşarak önce Emirlik olarak yönetilmiş, 2001 yılında ise ülke anayasal monarşiye geçerek Bahreyn Krallığı adını almıştır (Sarıkaya, 2017). Bahreyn'de 2011 yılı itibariyle ülke nüfusunun %60'ını Şiiilerin oluşturmasına rağmen, ülke yönetiminin Kral başta olmak üzere Sunnilerden oluşması, Şii muhaliflerin tepkisini çekerek ayaklanma başlatılmıştır.

Suudi Arabistan, çıkan halk ayaklanmasının üzerine Bahreyn hükümetine askeri ve lojistik destek sunmaktan geri kalmamıştır. İran ise ayaklanmaları destekleyerek Bahreyn rejimine tepki göstermekten çekinmeyip, bölgenin kontrolünü elinde bulundurduğuna dair iddialar ortaya atmıştır. Bahreyn üzerinden Suudi Arabistan ile İran arasındaki vekalet savaşları günümüze kadar güncelliğini korumaya devam etmektedir (Babacan, 2013).

İran, Arap Baharının neden olduğu halk ayaklanmalarında Mısır, Tunus ve Bahreyn gibi ülkelerde rejim karşıtlığı yaparak göstericileri desteklemiştir. 1979 sonrası İran, devrim ihraç etme çabalarına girmiş, Ortadoğu ve Körfez'de çıkan olayları fırsat bilerek bu bölgeler ile müspet ilişkiler kurmayı başarmıştır. Ancak olaylar Suriye'ye sıçradıktan sonra daha önceki tavrının tersine İran, bölgesel çıkarları münasebetiyle Suriye rejimine kayıtsız şartsız destek vererek, muhalifleri sert bir dille eleştirmiştir (Uygur, 2012: 16).

Suriye'de süren iç savaşta başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin muhalif grupları desteklemesi, İran'ın ise rejim yanlısı tavır takınması, bölge de Şii-Sunni mezhep çatışması üzerinden bir kaos yaşanmasına neden olmuştur. Mezhep çatışması olarak görünen bu iç savaş, aslında bir nevi ulus devlet bilincine sahip olmuş ülkelerin, bölge siyasetine kimliklerini empoze etme yarışına girmelerinden ötürü Suriye üzerinde bitmeyen bir gerilime neden olduğu söylenebilir (Majed, 2013).

1.9. İran-Suriye İttifakının Arap Baharına Yansması

2010'da Tunus'ta üniversite mezunu işportacı gencin, polis tokadının etkisiyle cinnet geçirip kendini yaktığı ateşin alevlerinin Ortadoğu ve Körfez ülkelerine sıçramasını hiç kimse tahmin edemezdi. Bu isyan ateşinin kıvılcımları halk devrimine dönüşerek daha sonra "Arap Devrimleri", "Arap Baharı" ve "Arap Uyanışı" gibi isimlerle anılacak ve kısa sürede domino etkisi yaparak birçok ülkeye yayıldıktan sonra elbette ki Suriye'ye de uğrayacaktı. Ancak Suriye'de muhaberat

ve dikta rejiminin, kendine özgü istikrar yöntemi diğer ülkelerin siyasetlerinden farklılıklar taşımaktaydı.

Aslında Suriye, Arap Baharının etkisine benzer bir durum ile daha önce de karşılaşmıştı. Suriye yönetimini darbe ile ele geçiren Nusayri kökenli Hafız Esed ve Müslüman Kardeşlerin Suriye kolu arasında 1970 ve 1980 yıllarında büyük çatışmalar yaşanmıştı. Ülke nüfusunun çoğunluğunun Sunnilerden oluşması ve buna rağmen yönetim kadrolarının Alevi/Nusayrilere dayanması, teşkilat üyelerini kızdırmış ve Sunnilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde direniş örgütleri kurulmuştu. Bu tarihler arasında teşkilat üyeleri, Humus ve Halep'te Esed rejimi ile sert çatışmalara girip siyasi suikastler gerçekleştiriyordu. 1982'de büyük bir katliam gerçekleştiren Esed rejimi, çıkan olayları bastırmak için Hama'ya top yekün saldırarak bölgeyi neredeyse haritadan sildi. Rejimin bu ağır ve kanlı baskınında ölenlerin sayısı, Uluslararası Af Örgütünün yayımladığı rapora göre 10 ile 25 bin arasında, ancak resmi olmayan rakamlara göre 40 bine yakın kişinin öldürüldüğü ifade edilmekte (CNN TÜRK, 2012).

Esed rejimi, Hama katliamından sonra çıkan bütün muhalif sesleri sert yöntemlerle bastırma yoluna gitmiştir. Hafız Esed, bu tarihten sonra ülkeyi polis devletine çevirerek geniş istihbarat sistemi kurmuştur. 1979 İran devriminden sonra iki ülke arasındaki dostluk ağları yıllar içinde daha geniş boyutlara uzanarak bölge siyasetinin denklemini oluşturmuştur. Bu birliktelik Suriye'nin, Filistin topraklarını savunma amaçlı İsrail karşıtlığı üzerinden bir söylem geliştirerek, Arap Milliyetçiliği tezini öne sürüp, bölge liderliğine uzanan hedefini gerçekleştirmeye yönelik sürdürülen bir politika olmuştur (Korkmaz, 2015: 156).

Hama katliamına tanık veya vakıf olan kişiler tarafından, Arap Baharının etkisi ile Suriye'de çıkacak herhangi bir isyan hareketinin rejim güçlerince sert ve kanlı bastırılacağı öngörülmüştür. Suriye'de çıkan olayların bir iç savaşa dönerek günümüze kadar sürmesi bu öngörüğü desteklemektedir. 18 Mart 2011'de Der'a kentinin duvarlarına rejim aleyhine sloganlar yazan gençlerin yakalanıp işkence altında öldürülmeleri, Suriye halkının tepkisini çekerek ayaklanmaların tüm şehirlere yayılması sonucunu doğurmuştur (Human Rights Watch, 2011).

Der'adaki sokak gösterilerinin, halkın 40 yıldır Baas diktasına karşı biriktirdiği öfkenin dışı vurumu olarak analiz edilmektedir. Yıllarca ülkenin bir aile tarafından yönetilip yapılan göstermelik seçimlerde de hep aynı kişinin seçilmesi ve istihbarat örgütlerinin muhalif sesleri sert bir şekilde bastırması, halk üzerinde olumsuz etkiye sebep olmuştur. Halkın haklı tepkisi beklenenin aksine büyük bir insanlık

dramına dönmüştür. Suriye dışındaki diğer ülkelerde çıkan devrim hareketleri, kısmi olarak başarıya ulaşsa da, Suriye'de büyük bir yıkıma uğramıştır.

Yaklaşık yarım milyon kişinin katıldığı dev gösteriler rejimin sert müdahalesi sonucu kanlı bir şekilde bastırıldı (Dünya Bülteni Haber Sitesi, 2011). Rejim kuvvetleri, göstericilere yaptığı operasyonlarla binlerce kişinin ölümüne yol açmakta ve protestolara müsamaha gösterilmeyeceğini rejim tarafından başından beri ifade etmişti. Suriye rejimi, İnan, Lübnan ve Rusya'dan ciddi destek göreceğini hesap ederek muhaliflere karşı katliam yapmaktan geri durmadı (Korkmaz, 2015: 157).

Protesto hareketlerinin bir faydasının olmayacağı anlaşılınca, muhalifleri temsilen ordudan ayrılmış askerler ve halkın oluşturduğu Özgür Suriye Ordusu (el-Ceyş'üs-Suriyyi'l-Hurr) adıyla silahlı bir direniş teşkilatı kurulmuştur. ÖSO'yu oluşturan grupların farklılık arz etmesi, örgütün içinden yeni ve bağımsız yapıların çıkması, olayları rejim lehine geliştirmiştir (Ulutaş ve Kanat ve Acun, 2015: 8). Böylece Suriye'de muhalefet ve rejim güçleri arasında kanlı ve uzun bir iç savaş başlamıştır.

Suriye'nin büyük kentleri olan Halep, Humus, Rakka ve Irak sınırının tamamının ÖSO'nun kontrolüne girmesi ve 2013 yılı itibariyle ülkenin üçte ikisinin muhalifler tarafından denetim altında tutulması, dış devletlerin rejime ikmal desteğini kısmi olsa da engellemiştir (Dünya Bülteni Haber Sitesi, 2013).

Suriye'de muhalif grupların birçok stratejik bölgeyi ele geçirmesine karşı rejimin elinde sadece Suriye-Türkiye sınırının 20-30 kilometrelik hattını kontrol edebilecek bir bölge kalmıştı. Bu dönemde Alevilerin, Kürtlerin, Sunni Arapların, Hristiyanların ve sürgünde bulunan siyasi yasaklı muhalif grupların bir araya gelerek, 2011 yılında Antalya'da "Suriye'de Değişim Konferansı" tertiplenmeleri ve konferans bildirgesinde, Beşşar Esed'in reform yapacak durumunun kalmadığını ve meşruiyetini kaybettiği için en kısa zamanda istifa etmesi gerektiği sonucuna varıldı. Esed'in yönetimden çekilmesi sonrasında dış müdahaleler reddedilerek barışçıl bir geçiş hükümetinin kurulması kararlaştırıldı (Ayhan ve Orhan, 2011: 8-16).

Muhalifler, 23 Ağustos 2011'de İstanbul'da düzenledikleri toplantıda Suriye Ulusal Konseyi'ni kurarak, Suriye halkının tek temsilcisi olma isteklerini iletmelerine rağmen bu istek tam yeterliliğe sahip olmadıkları iddia edilerek katılımcı ülkeler tarafından kabul edilmemiştir (Hürriyet, 2012).

Suriye Halkının Dostları grubu 2012 yılı itibari ile çeşitli ülkelerde toplantılar düzenledi. Sırasıyla Tunus, İstanbul, Paris ve Fas'ta yapılan bu toplantılarda yaklaşık 70 ülke, muhalefeti desteklediğini bildirdi. Birleşmiş Milletlerin daimi üyelerinden olan Rusya ve Çin'in Suriye muhalefetine yönelik kararları veto etmeleri çıkış yollarını tıkadı. Birleşmiş Milletler, Kofi Annan'ı 2012'de Suriye Özel Temsilcisi olarak görevlendirdi. Ürettiği çözüm planının Suriye'de uygulanamaması üzerine görevinden ayrıldı.

2012 Haziran ayında İsviçre'de yapılan Cenevre Barış Görüşmelerinde, bölgelerin çatışma ortamından temizlenerek, her iki taraf içinde adil bir ortamın oluşturulabilmesi için, barışçıl bir geçiş hükümetinin hem rejim güçlerinden hem de muhalefetten oluşması kararlaştırıldı (Aljazeera Turk, 2012).

2012'nin Kasım ayında dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Hollande ve ABD Dışişleri Bakanı Clinton'un yaptığı görüşmede, Kasım 2012'de kurulan Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonunun Suriye halkının tek temsilcisi olarak taraflarınca tanındığını ve silah yardımının yapılabileceği sinyali verildi.

Muhalefet örgütlerinin homojen olamaması sürekli iç tartışmalara yol açmaktadır. Yerel Koordinasyon komitelerinin, seçilen liderleri muhatap almaması ve merkezi yapılanmalardan farklı hareket etmeleri, muhalefet grupları arasında uyumsuzluğu beraberinde getirmiştir (Korkmaz, 2015: 158).

İran, 2011'de Suriye'de çıkan olaylarla ilgili bir süre sessizliğini koruyarak olayların gidişatını izlemeyi tercih etmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü İlk resmi açıklamayı 12 Nisan 2011'de yaparak, Suriye'deki direnişçilerin hükümet karşıtı gösterilerini ABD, Batı ve Siyonistler tarafından organize edilip desteklendiğini ve basın şiddet olaylarını abartarak gösterdiğini dile getirmiştir (Reuters, 2011). Sözcünün yaptığı bir başka açıklamada, barışçıl protestoların şiddet ile bastırılmasına karşı olduklarını ancak yabancı medyanın kalabalık olmayan bu küçük grupların muhalefetine abartarak ve Suriye halkının tamamını temsil ediyormuş gibi yansıttığını ifade etmiştir. Dönemin İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salahi, bakanlık sözcüsünün ifadelerini destekler mahiyette, Suriye'deki iç çatışmanın Batı destekli direnişçiler tarafından başlatıldığını iddia etmiştir.

Suriye isyanının, kent merkezlerinden uzak kırsal alanlarda ve sınır bölgelerinde ortaya çıkması ve zaman zaman askeri teçhizatlar ile rejim kuvvetleriyle çatışmaya girmeleri İran'ın dillendirdiği, direnişçilerin yabancı güçlerden yardım aldığı iddialarını kuvvetlendirmiştir.

İran'ın, Suriye'deki göstericilere kayıtsız kalmasının nedenlerinden biri, emperyalizm ve Siyonizm karşıtlığının İran-Suriye bölgesel ittifakının temelini oluşturması ve ortak düşmanlara karşı verilen mücadeledir. İkincisi ise, bölgedeki diğer rejimlerin ABD ve İsrail ile dostluk kurmaları neticesinde, Ruhullah Humeyni'nin ifadesi ile ezilmiş mazlum Müslüman halkların koruculuğunu üstlenen İran'ı, bölgedeki halk hareketlerine destek vermeye itmiştir. Ancak İran'ın, Suriye'de hükümet karşıtı göstericileri desteklemek yerine rejimi korumaya alması ve her türlü yardımda bulunması içinde bulunduğu paradoksu gözler önüne sermiştir. Suriye'deki halk hareketlerini desteklemesi İran için, Bölgedeki tek müttefiki olan Suriye'yi kaybetmesi anlamını taşıyordu ki bu riski göze almayı cesaret edememiştir (Sinkaya, 2012: 9). İran'ın, bu süreçte Suriye'deki pozisyonunu bizzat dini Lider Ali Hamaney ve Devrim Muhafızları Ordusu şekillendirmiştir. DMO'nun, Suriye iç savaşını İran lehine biçimlendirdiği ilk dış politika deneyimi olmakla beraber, General Kasım Süleymani'nin³ etkisi bölge siyaseti açısından da yeni kapılar aralamıştır (Kazdal, 2018: 9).

İran, Irak ile yaptığı savaşın yıkıcı etkisini tecrübe ettiği için, düşmanı sınır dışında karşılayarak caydırıcılık esaslı üzerinden yeni bir politika geliştirme yoluna gitmiştir. Bu stratejisinde İran, önemli ölçüde Lübnan, Suriye ve Filistin'deki direniş örgütlerinden destek almıştır. İran'ın düşman ile mücadelesinde en büyük yardımcısı ve müttefiki olan Suriye'nin, içine düştüğü kaos ortamı, stratejik açıdan İran için risk olarak görülmüştür. Ayrıca Esed rejimi, radikal Sunnileri kontrol altında tutarak İran için bir tehdit aracı olmalarını önlemektedir. İran, sadece Esed'i değil müttefik örgütlerle olan bağlantısını kaybetmemek için de rejime kayıtsız şartsız destek vermeyi sürdürmüştür (Congressional Research Service, 2019: 39-40).

---

³ “Kasım Süleymani: Yoksul bir ailede doğmuş, gençlik yıllarında ailenin geçimini sağlamak için inşaatlarda çalışmıştır. 1979 devrimine giden süreçte aktif roller üstlenmiş ve kurulan Devrim Muhafızları Ordusu'na katılarak İran-İrak savaşında gösterdiği başarı neticesinde, Kirman Eyaleti'nin Devrim Muhafızları Ordusunun komutanı olmuştur. 1998 yılında DMO'nun Komutanı olmuş ve öldürüleceği 2020 yılına kadar İran'ın yurtdışı operasyonlarını yönetmiştir. Lübnan'daki Hizbullah'ın askeri biriminin görünmeyen lideri olarak faaliyetlerde bulunmuş ve Suriye iç savaşının çıkmasıyla, Esed Rejimine her türlü koordinasyon desteği sağlayarak, muhaliflerin yönetimi ele geçirmesini önlemiştir. 2015'te İran, Suriye, Rusya ve Irak koalisyonunu sağlayarak Suriye iç savaşında faal bir rol oynamıştır. İran'ın bölge siyasetini dizyn eden önemli bir komutanı olan Süleymani, 3 Ocak 2020'de Irak havaalanında bulunduğu sırada, ABD tarafından gerçekleştirilen saldırıda öldürülmüştür.” (Hürriyet, 2020).

Düşman olarak gördüğü ABD, İsrail ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin Suriye’de muhalifleri desteklemesi İran açısından kuşkuyla karşılanmıştır. Devrim sonrası ABD ile yaşanan krizler, İsrail’in Siyonist bir devlet olarak görülmesi ve mezhepsel farklılıklar yaşadığı Suudi Arabistan ile bölgesel çatışmalar yaşamaması, İran’ın karşı bir tavır takınmasına neden olmuştur. İran, bu ülkelerin Suriye’deki isyancıları desteklemesinin asıl amacının, kendisi aleyhine oluşturulmuş bir kumpas ittifakı olduğunu ifade etmiştir.

Suriye rejiminin düşmesinin İsrail’e yarayacağını iddia eden İran, İsrail karşıtı her oluşumun içinde olmayı bekası açısından elzem görmüştür. İranlı bir büyükelçinin, “Suriye’de İsrail’in zararına olan şey bizim faydamızdır ve İsrail’in faydasına olan şey bizim aleyhimizedir” sözü İran’ın dış politikasındaki tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca dini lider Ali Hamaney’in 2011’de yaptığı bir konuşmada: “Bizim açık bir görüşümüz vardır; bir yerde Amerika karşıtı, halkçı ve İslami bir hareket varsa onun yanında yer alırız. Ama bir yerde Amerika’nın ve İsrail’in köruklediği isyan hareketi olursa onun da karşısında oluruz” (Kazdal, 2018: 9). Dedikten sonra konuşmasının devamında, Suriye’deki isyan hareketlerinde, İsrail’in ve ABD’nin parmağının olduğunu kesin bir biçimde ifade etmiştir (Bakir, 2012: 3). İsrail karşısında güçten düşmeye başlayan İran’ın, Siyonizm karşıtı mücadelesinde, Esed rejimine olan bağımlılığının günden güne artması, Suriye’deki iç savaşta takınacağı tavrı net bir şekilde ortaya çıkarmıştır. İran’ın stratejik rakip ve düşman olarak gördüğü unsurların birleşerek Suriye rejimine karşı tavır almaları, İranlılar açısından asıl hedefin İslam Cumhuriyeti olduğu tezini doğurmuştur (Sinkaya, 2012: 9-10).

2011 Temmuz ayında Tahran’da bir araya gelen İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi ve Suriye Petrol Bakanı Sufyan Alav yaptıkları görüşme sonrasında Rahimi’nin, “Suriye ve İran’ın ayrılmaz iki müttefik olduğunu, İran’ın dostu ve Müslüman komşusu olan Suriye’yi hiçbir zaman yalnız bırakmayacağını” açıklaması iki ülke arasındaki işbirliğinin önemini vurgulamıştır (Dünya Bülteni Haber Sitesi, 2011).

İranlı yöneticiler, Suriye krizinin reformlar ve güvenlik önlemlerinin alınması sonucu aşılabileceği inancını taşımışlardır. Esed yönetiminin birçok büyük kentlerde kontrolü elinde tutması, güvenlik güçlerinin az bir kısmı hariç varlığını devam ettirmesi, muhalif yapıların homojen olamayışları, zaman zaman rejim yanlısı gösterilerin yapılması, İran’ın, Suriye’nin parçalanmadan bütünlüğünü koruyabileceğine olan ümidini arttırmıştır.

İran'ın, 1979 devriminden sonra İsrail'in yayılcılığına karşı Filistin direniş örgütlerine ve Hizbullah'a destekte bulunması, Araplar arasında memnuniyetle karşılanmış ve İran'a bölgede ciddi bir prestij kazandırmıştır. Ancak Arap Baharının etkisi Suriye'ye sıçradıktan sonra İran, halk hareketleri arasında fark gözeterek, isyancıları emperyalist ve Siyonist olmakla suçlayıp, Esed rejimini destekleme yoluna gitmiştir. Daha önce İslam Devriminden etkilenen ve hayranlık duyan Arap kamuoyu, Suriye'deki bu tutumundan dolayı İran'a karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Suriye'deki muhaliflerin tamamına yakınının Sunni olması ve Alevi/Nusayri kökenli Beşşar Esed'in, göstericilere karşı sert tutumu mezhepsel gerilimi arttırarak ülkede Şii-Sunni çatışmasını çıkarmıştır. Bu gerilimler boyunca Suriye rejimine lojistik ve askeri kaynak sağlayan İran'ın, kurmak istediği "direniş eksenini" ittifakının samimiyetsiz olduğu izlenimini yaratmıştır. İran'ın Suriye rejimine kayıtsız şartsız desteği ve Esed rejiminin ayakta durmasının maliyetinin yüklü olması, ekonomik sıkıntılar ile baş edemeyen İran halkının tepkisini çekmiş ve iç kamuoyunu huzursuz etmiştir (Sinkaya, 2012: 11).

Suriye muhalefetinin teşkilatlanması ile iç savaşın ülke geneline yayılması İran'da farklı seslerin yükselmesine neden olmuş, ilk olarak İran Dışişleri Bakanı Ali Akbar Salehi, rejimin halkın taleplerine olumlu yanıt vermesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak Salehi bir başka açıklamasında, Beşşar Esed'in reform taleplerini yerine getirdiğini ve Suriye'deki isyan hareketlerinin içerisinde kötü niyetli ve dış destekli olan grupların varlığından bahsetmiş, bu tür örgütsel oluşumları halk hareketlerinden ayırmak gerektiğini belirterek, Suriye rejimine olan desteklerini sürdürmeye devam edeceklerini de eklemiştir (Tehran Times, 2011).

İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, rejimin muhaliflerle diyalog kurmamasını ve olayları kanlı bir şekilde bastırmasını eleştirerek, yönetimin operasyonları durdurup reform taleplerini gerçekleştirmesini istemiştir. Esed rejimine yönelik en sert ve net tepkinin Cumhurbaşkanı'dan gelmesi, bu güne kadar isyancıların ABD ve İsrail ajanı olduğunu tezini savunan İran'ın tutumunu değiştirdiği imajını vermiştir. Ayrıca birçok İranlı yetkili, Suriye rejimine destek verdikçe Arap kamuoyunda İran'ın imajının zarar gördüğü görüşündedir (BBC, 2011).

İran'ın bu dönemdeki açıklamaları, Suriye'deki muhalefeti ciddiye aldığı ve diyalog temelli görüşmelerin başlaması olasılığını gündeme getirdiğini göstermiştir. İran, Esed rejiminin halkın reform taleplerine olumlu yanıt vermesini

tavsiye etmiştir. İran'ın muhaliflere karşı yumuşadığı bu dönemde, Suriye'ye dış müdahale yapılması gündeme gelmiştir. Bunun üzerine İran yeniden eski pozisyonuna dönerek, Suriye'ye yapılacak herhangi bir dış müdahalenin karşısında olduğunu belirtmiştir. İran Dini Lideri Ali Hamaney'in Şubat 2012'de yaptığı açıklamada, halkın barışçıl reform isteklerini desteklediklerini ancak ABD ve diğer koalisyon ülkelerinin Suriye'nin iç işlerine müdahale etmesine karşı olduklarını ifade etmiştir.

İran'ın Şam Büyükelçisi Muhammed Şeybani, Şubat 2012'de Suriye televizyonuna verdiği bir röportajda; Suriye'de yaşanan olayları İran'ın, Suriye'nin iç işi olarak gördüğünü ve dış ülkelerden özellikle büyük Arap devletlerinden birinin Suriye'nin iç işlerine müdahale etmesinin karşısında olduklarını belirtmiştir. Şeybani konuşmasının devamında, Esed yönetiminin vaat ettiği reformları gerçekleştirmesini tavsiye ederek, İran'ın rejim ve muhalifler arasında diyalog kurulmasını onayladığını da ifade etmiştir. Ayrıca Suriye'de her kesim tarafından ortak bir diyalog süreci kurularak krizin aşılabileceğini, ancak birçok Arap devletinin ve ABD'nin muhalif hareketlere fon sağladığını iddia ederek, bu yabancı müdahalelerin sorunları çözülemez hale getirdiğini belirtmiştir (Sinkaya, 2012: 12).

Suriye iç savaşına 2013'ten sonra dış güçler dahil olmaya başladı ve bunun akabinde bazı önemli gelişmeler meydana geldi. Bunlardan biri, muhalifler karşısında mevzi kaybetmeye başlayan rejimin düşme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı dönemde, İran devreye girerek Hizbullah örgütü üzerinden yönetime destek verdi ve bu destek sonucu Esed rejimi tekrar toparlanmaya başladı. Başka bir gelişme ise, el-Kaide'nin Irak kolunun Suriye'ye doğru hareket etmeye başlamasıydı. Suriye'nin Rakka şehrini başkent ilan eden ve kendisini Irak-Şam İslam Devleti (DEAŞ)⁴ olarak tarif eden örgüte karşı Şam yönetimi İran'dan destek almak zorunda kaldı. İran, PYD örgütüne askeri ve lojistik destek sağlayarak, DEAŞ ile mücadeleyi bu örgüt üzerinden yürüttü. Suriye'nin Kuzey'i PYD örgütüne bırakıldı ve birçok Batılı ülkenin müttefiki haline geldi. Ayrıca 2013 yılında Esed rejiminin Doğu Guta'da kimyasal silah kullandığı ortaya çıktıktan sonra Rusya ve İran'ın araya girmesi ile olası bir ABD müdahalesi önlenmiş oldu.

---

⁴ Ağırlıklı olarak Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren ve buralarda Hilafete dayalı devlet kurmak isteyen örgüt, Türkiye de dahil olmak üzere pek çok bölgede saldırılar gerçekleştirmiş, birçok insanı katletmiştir. Hiçbir ülke tarafından meşru bir devlet olarak kabul edilmeyen silahlı, gayri meşru, radikal, cihatçı Selefi bir örgüttür. BM ve Avrupa Birliği ülkeleri tarafından terörist olarak ilan edilmiştir. (Evrensel Haber Sitesi, 2019)

2015 yılında Suriye rejimi, ikinci kez birçok bölgenin kontrolünü kaybettiği sırada bu kez yardımına Rusya yetişti. Rusya ve İnan'ın yardımlarıyla ayakta kalmayı başaran Esed rejiminin, dış destek olmadan varlığını sürdüremeyeceği anlaşıldı. Böylece Suriye, İnan ve Rusya'nın güdümüne girmiş oldu. Esed, bu dönemde her iki ülke arasında denge politikası güderek önemini korumaya çalıştı. Ancak buna rağmen Suriye ile ilgili kararlar, Tahran ve Moskova tarafından alınmaya başlandı. Esed rejimi günümüze kadar süren iç savaşta, ülkeyi bu iki devletten bağımsız yönetemediği gibi, Tahran ve Moskova'nın müstemleke bölgesi haline de gelmiş oldu (Askeroğlu, 2020).

Rusya 2015 yılında Suriye'de askeri üs kurduğunda ve hava saldırıları yapmaya başladığında İnan tarafından destek aldı. İnan Dışişleri Bakanı Cevat Zarf'ın bu dönemde yaptığı bir açıklamada, ABD ve koalisyon güçlerinin Suriye'de DAES ile yeteri kadar mücadele etmediği için, Rusya'nın müdahalesinin elzem olduğunu vurguladı. İnan dini lideri Ali Hamaney'in 23 Kasım'da Tahran'a ziyaret gerçekleştiren Rusya Devlet Başkanı Putin ile yaptığı görüşmede, Rusya'nın Suriye'deki varlığından övgü ile bahsetti. Bu süreçte Rusya, İnan, Irak ve Suriye tarafından Bağdat'ta "Enformasyon Merkezi" kuruldu (Sinkaya, 2017: 56). 2015 yılında Rusya'nın müdahale ettiği iç savaş neticesinde her ne kadar Tahran, Moskova, Şam üçlüsünün mevzi kazanmaya başladığı görülse de, savaşın uzaması garantör ülkeler için ağır bir yük oluşturdu.

İnan, Suriye iç savaşına müdahale etmeye başladığı andan bu güne kadar önemli kazanımlar elde edemedi. Özellikle Moskova'nın rejim üzerinde ağırlığını kurmaya başlamasıyla birlikte, İnan'ın eski önemi giderek azalmaya başladı. Böylece Suriye, Rusya ve İnan'ın mücadele sahası haline geldi. 2016 yılında Rusya'nın İsrail ile anlaşma yapması ve İsrail'in Suriye'de bulunan İnan askeri gücüne saldırması, İnan'ı yalnız bırakan bir hamle oldu.

Türkiye ve Rusya ile birlikte Suriye iç savaşına çözüm bulmak için kurulan Astana Sürecine İnan'da katıldı. İnan için önemli bir prestij kaynağı olan bu süreç, iç kamuoyunda olumlu karşılandı. Ancak İnan'ın garantörlüğü çoğu ülke tarafından ciddiye alınmadı.

Son olarak 90 bine yakın Şii milis gücüyle İnan, Suriye sahasında hala dengeleri kuran bir güce sahiptir. Rusya'nın buna bağlı olarak, İnan ile ilişkilerini korumasının nedenlerinden biri de askeri gücüdür. İnan'ın Suriye'deki varlığı uluslararası alanda tepki çekerek, onu hedef konumuna getirmiştir. Arap ülkeleri, İsrail ve ABD koalisyonunun ortak görüşü, İnan'ın uzun vadede Suriye'de

kalmaması gerektiğidir. Buna ek olarak Rusya da, İran'ın Suriye'de önemli bir güç haline gelmesinden yana değildir. Geldiğimiz noktada Suriye'de Esed rejimini ayakta tutmasından başka İran'ın elle tutulur bir kazanımı olmamakla beraber, savaşın ekonomik maliyeti de İran için ağır olmuştur (Askeroğlu, 2020).

İran'ın Suriye'ye sağladığı ekonomik desteğin niteliği ve oranı tam olarak bilinmemektedir. Bir süre Türkiye üzerinden Suriye'ye askeri mühimmat taşıyan İran, Türkiye'nin engellemesi üzerine Irak hava sahasını kullanarak, Esed rejimine destek vermeyi sürdürmektedir. İddialara göre İran, Suriye'de bulunan Rus hava üssü üzerinden, askeri ve lojistik malzemeleri kargo uçaklarıyla Suriye rejiminin kontrolünde bulunan Lazkiye üssüne ulaştırmaktadır (Bender, 2015). Ayrıca İran, Suriye'nin petrol ve temel gıda ihtiyaçlarını da gidermektedir. Suriye'de kendisine bağlı milis güçlerin eğitimi için Hizbullah ve diğer özel askeri güçlerin masraflarını karşılayan İran'ın, Suriye için 5.6 milyar dolarlık bir kredi açtığı da tahmin edilmektedir. BM Suriye özel temsilcisi Staffan de Mistura'nın verdiği bilgilere göre, İran'ın yıllık olarak, Esed rejimine 6 milyar dolar harcadığını ileri sürmüştür. Başka kaynakların belirttiği rakamlar ise Mistura'dan farklı olarak, yıllık 14 veya 15 milyar dolar arasında bir harcamanın yapıldığı iddiasıdır (Lake, 2015). Suriye iç savaşının İran'a ekonomik maliyetinin son on yılda yaklaşık 200 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir.

İran'ın Suriye rejimine askeri desteğini; danışmanlık hizmeti, istihbarat, mühimmat desteği ve yapılan operasyonlar olarak gruplandırmak mümkündür. (Talla, 2017: 9). İran'ın yetiştirip özel eğitim verdiği milis gruplar da Suriye iç savaşında önemli operasyonlar yapmaktadırlar. Bu milis örgütler sadece İran'ın milli ordusuna bağlı olmayıp aynı zamanda başka bölgelerde faaliyet gösteren Haşdi Şabi gibi Şii gruplardır ki, bunlar da İran'ın teşviki ile Suriye iç savaşına dahil olmuşlardır. Bunlardan en önemlisi Lübnan Hizbullah örgütü, iç savaşın başlarında Suriye-Lübnan sınırında çeşitli operasyonlar yapıyorken, 2013 sonrası Suriye'de İran'ın yönlendirmesi ile fiilen savaşmakta (Sinkaya, 2017: 57) ve milis grupların eğitimlerini devam ettirmektedir (Sullivan, 2014: 22).

İran ayrıca, Afganlı ve Pakistanlı göçmenlerden yararlanarak, bu gönüllü birliklerden oluşturduğu Fatimiyyun ve Zeynebiyyun tugaylarını Suriye iç savaşına dahil edip, rejimin ayakta kalmasını sağlamaktadır (Öztürk, 2020). İran'ın bir başka askeri desteği ise, İranlı yetkililer tarafından her defasında gizlenmeye çalışılsa da İran'a bağlı Devrim Muhafızları Ordusunun Suriye'de bulunup fiilen savaşmasıdır. İran kabul etmese de bazı Devrim Muhafızları komutanları, Esed

yönetimine destek amaçlı Kudüs Gücünün Suriye'de bulunduğunu itiraf etmişlerdir. İran'ın, şu ana kadar Suriye'de kaç askerinin bulunduğu bilinmemektedir. İran, Suriye iç savaşında birçok askerini kaybetmiş bunlardan önemli üst düzey subaylar da mevcuttur. 22 Kasım 2016'da İran Şehitler Vakfı Başkanı Muhammed Ali Şehidi Mahallati'nin bir açıklamasında, Hz. Zeynep türbesinin koruyuculuğunu yaptığı sırada binin üzerinde İran askerinin şehit olduğunu ifade etmiştir (Sinkaya, 2017: 57-58).

1.10. Direniş Ekseni - Şii Hilali

İran için 1979 tarihi milat olarak kabul edilmiştir. 1979'dan önce Şah yönetimindeki İran, ABD ve Batı ile iyi ilişkilere sahip olmuşken, 1979 sonrası İslam Cumhuriyeti Humeyni'nin, “ne doğu ne batı” söylemi ile anti-emperyalizm ve Siyonizm karşıtı bir tutum sergileyerek, Batı ve ABD ile ilişkilerini tamamen koparmıştır (Cleveland, 2008:482). Rejim değişikliğinin beraberinde getirdiği dış politika söylemi, İran için bu süreçte tamamen farklılık arz etmektedir. Devrimin iç dinamiğini harekete geçiren unsurlardan en önemli olanı ulema faktörü iken, sol grupların ulema çevresinde kümelenmek suretiyle bu süreçte katkısı büyüktür.

İran'da 1979 devrimi, ilk zamanlarda dünya tarafından bir sol devrim hareketi olarak algılanmıştır. İran, Sunni geleneklerinden farklı olarak, sosyalist fikirleri Şiilik ile birleştirip yeni bir inanç sistemi tesis etmiştir. Bu düşüncenin oluşmasında, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden sonra Şiilerin, devrin yönetimleri tarafından sistematik baskı altında tutulup, siyasetin dışına itilmeleri ve yer altına çekilerek münzevi bir hayat yaşamalarının katkısı büyüktür. Böylece sakin ve görünmez bir hayat yaşamak zorunda kalan Şiilerin, düşünce yapıları zamanla evrilerek devlet otoritesine karşı güvensizlik ve ezilenlerin yanında durmayı şiar edinmiştir. Şii İslam düşüncesi ile sosyalizmin harmanlanması, İranlı ideologlar tarafından sentezlenerek dini terimler ile bağdaştırılma yoluna gidilmiştir. İran'da tam anlamıyla devrim öncesi sınırları belirsiz olan bir “İslam Sosyalizmi” dönemi yaşanmıştır. İran'a hakim olan bu söylem, sol fikirlerin çıkış noktasını oluşturmuştur.

İran devriminin solcu-İslamcı işbirliği ile gerçekleşmesi sonrasında hakim olan görüş, iki kutuplu dünyayı oluşturan ABD veya Sovyet Rusya yanlısı bir politikanın belirleneceği yönünde olmuştur. Ancak devrimin akabinde “ne Doğu ne Batı sadece İslam” sloganı, İslam Cumhuriyeti'nin ne ABD ne de Sovyetlere yaklaşmayacağı ortaya çıkmıştır. İran, dış politika söylemini bu slogan üzerine kurmuş olsa da, zaman zaman gizli görüşmeler (ABD'den silah alımı) veya Suriye

iç savaşında fark edildiği üzere (Rusya ile ittifak halinde olması) zorunluluk halinde bu söylemini esnettiği de görülmüştür.

İran, bölge siyasetine ağırlığını koymak amacıyla Körfez’de güvenilebileceği bir müttefike ihtiyaç duymuş ve böylece Irak ile yapılan savaşta ciddi destek gördüğü Suriye’nin ortaklığına gereksinim hissetmiştir. Körfez, İran için dünyaya açılan bir penceredir. Arap Birliği’ni dağıtmak ve bölgede üstünlüğü ele geçirmek isteyen İran’ın, kurduğu yeni rejimin hedeflerini de ihraç etmek istemesi İran-Suriye ittifakını meydana getirmiştir. 1982 yılı itibari ile Lübnan Hizbullah’ını da ittifak çemberinin içine katması, İran açısından kârlı bir anlaşma olmuştur (Selcen ve Akgül, 2020: 5-6). Körfez’in zengin petrol-doğalgaz yatakları ve stratejik konumuna hakim olan bir İran’ı, bölge siyasetini belirleyen bir konuma yükseltecektir. Ancak Körfez hakimiyeti tek başına belirleyici olmamakta ve İran’ın bölgenin iç kısımları ile bağlantı kurarak Levant’a doğru açılmasını sağlayacak ülkenin Suriye olması, kırk yıllık ortaklığın önemini gözler önüne sermektedir. Her iki ülke içinde bu ortaklığın anlamı, bölge stratejisinde söz sahibi olma ayrıcalığı olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2015: 171). “Aslında Ortadoğu’da ana akım Arap ülkeleri tarafından “Şii Hilali” olarak isimlendirilen, İran ve Suriye’nin ise “Direniş Ekseni” olarak kavramsallaştırdığı bölge denkleminin en basit ve kısa izahı bu.” (Korkmaz, 2014). İran, Suriye, Lübnan Hizbullah’ı ve bunlara ek olarak Yemen’deki Husiler, Irak Şiileri ve Hamas direniş ekseninin parçası olarak kabul edilmektedirler.

ABD Başkanı George W. Bush’un, 11 Eylül saldırılarından sonra 2002 yılında ilk kez “Şer Ekseni” (Axis of Evil) tabirini; İran, Irak ve Kuzey Kore’nin saldırgan politikalarını tanımlamak için kullanmıştır (Britannica). Bu tabire karşılık Libyalı gazeteci ez-Zahf el-Aldar, Bush tarafından şer ekseni olarak gösterilen Irak, İran ve Kuzey Kore’nin ortak özelliğinin aslında ABD’nin hegemonyasını kabul etmeyen bir “direniş ekseni” olduğunu ifade etmiştir.

Irak işgali ile Ortadoğu’da başlayan yeni süreçte, Irak’ta Saddam’ın devrilmesi sonrası Şii hükümetin iş başına gelmesi, Suriye ile eskilere dayanan kadim ortaklık, Lübnan’daki Hizbullah yönetiminin kazandırdığı imtiyazlı konuma, beklenmedik bir şekilde Irak’ın da eklenmesiyle, Şii Hilali’nin doğduğunu ve Körfezden-Levant’a doğru yayılmaya başladığı iddiasını ortaya çıkarmıştır. Ürdün Kralı II. Abdullah, “Şii Hilali” terimini kullanan ilk kişi olmuştur. Direniş Ekseni tabirini karşılayacak olan Şii Hilali tanımı, Arap ülkeleri tarafından Şii yayılmacılığına

dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır. İran ve müttefikleri ise dış politikalarını meşrulaştırmak için Direniş Eksenine kutsallık atfetmişlerdir.

İran, “Direniş Eksenini” İsrail karşıtı, bağımsız Filistin’i inşa edecek bir hat olduğunu ifade etmiştir. İran’ın 1979 sonrası dış politikası, anti-emperyalist olduğu kadar anti-Siyonist bir oluşumu da barındırmaktadır. Böylece İran, 2011 de Suriye’de başlayan halk hareketlerine karşı rejimin yanında yer almış ve bunu da “Direniş Ekseni” teziyle açıklamaya çalışmıştır. İran, Suriye ile kurduğu bölgesel ortaklığını İsrail karşıtlığına dayandırmaktadır. İsrail’in sürekli olarak bölgede tehdit oluşturması, İran molla rejimi ile Suriye’deki seküler Baas rejiminin tuhaf ortaklığına önemli bir kılıf oluşturmuştur. Bazı İranlı yetkililerin yaptıkları açıklamalarda, bölgede huzursuzluk çıkararak bir İsrail olmaması halinde, İran-Suriye ittifakının bu denli köklü ilişkiler sürdüremeyeceğini iddia etmektedirler (Korkmaz, 2015: 173-174).

Suriye iç savaşının onuncu yılında, Ortadoğu’da yaşanan dönüşüm ve tahribat tahmin edilemeyecek büyüklüğe ulaşmıştır. İran bu süreçte, bölge siyaseti açısından yaşanan her olayı Direniş Ekseni çerçevesinde değerlendirmeye çalışmaktadır. İran Dini Rehberi Ali Hamaney 2011’de yaptığı açıklamada, Suriye’deki rejim karşıtı gösterilerin ABD ve İsrail tarafından tertiplendiğini ifade etmiş ve bunun açık kanıtlarının olduğunu belirtmiştir. İran Devrim Muhafızları Ordu Komutanı Caferi, “ABD ve Siyonizm, İslam Cumhuriyeti ile direniş cephesinin iki aleni düşmanıdır.” ifadesinden sonra, direniş cephesinin ön safında bulunması nedeniyle Suriye’nin ABD tarafından hedefe alındığını belirtmiştir. İran, direniş cephesine karşı olan koalisyonun Suriye’deki çatışmaları körükleyerek, Esed rejimini devirmek suretiyle Suriye’yi bu eksenden koparma niyetinde olduğunu savunmuştur. Son olarak DMO’nun komutanı Caferi’nin tabiriyle İran, “Suriye halkının direnişini gururla desteklemektedir.” (Sinkaya, 2015: 149).

Sonuç

Ortadoğu, yüz yıllar boyunca insanlık tarihine yön verme misyonunu üstlenerek evrenin merkezinde kalabilmeyi başarmıştır. Bölgenin kırılma fay hatlarına sahip olması, siyasi denklemleri olabildiğince zorlamıştır. Bölgede dost veya düşman kavramının ülkelerin menfaatleri gereği kolayca dönüşebilmesi, müttefiklik ilişkilerini hassas dengeler üzerinde inşa ettirmiştir.

İran-Suriye ittifakının bölge siyasetindeki yeri kuşkusuz büyük önem arz etmektedir. Bu ittifakın boyutu sadece çıkar veya siyasi birliktelik değil, aynı

zamanda inanç ve fikir ayrılıklarını da içinde barındırmaktadır. Şii doktrinler üzerine kurulmuş olan İran İslam Cumhuriyeti'nin, Sosyalist Baas rejimini benimseyen Suriye ile işbirliği yapması, normal şartlarda mümkün olmayan bir hadisedir. Ancak çıkar ve hedeflerin aynı istikamette kesişmesi iki ülkeyi yakınlaştırarak, bu birlikteliği günümüze kadar taşımıştır.

Bu birlikteliğin temelini oluşturan dinamikleri göz önüne alırsak, her iki yapının da bölgedeki mevcut yönetimlere büyük oranda ters düştüğü görülmektedir. Bölgenin inanç yapısının ağırlıklı olarak Sunni mehebinin nüfuzunda olması, aslında bu mezhep ile pek özdeşleşmese de Suudi Arabistan'ı, anti-Şii özelliği nedeniyle karşı bloğu temsil eden bir güç haline getirmiştir. Suudi Arabistan liderliğinde oluşturulan bloğa Arap ve körfez ülkeleri haricinde ABD'nin de dışardan katılmasına karşı, anti-empyralist politika benimseyen İran ve Suriye açısından ittifak elzem olmuştur. Meseleye bu perspektiften bakacak olursak, Suriye'nin ve İran yönetiminin heterodoks inanç yapılarına rağmen, bölgedeki çoğunluğa karşı muhalefet kültürünü benimseyen yeni argümanlar geliştirdikleri görülecektir. Bu birlikteliği sadece inanç/mezhep faktörü üzerinden genellemek hata olur ancak bu benzer özelliklerin aynı hedef üzerinde birleştirici bir güç oluşturması, her iki ülkenin de ortak tezlerini hayata geçirmesi açısından kolaylıklar sağlamıştır.

Daha geriye gidersek İran coğrafyasının Şiileştirilmesi süreci, merkezi yönetimlere karşı, siyasi bir muhalefet hareketinin ortaya çıkması ile başlamıştır. Bu bağlamda Alevi/Nusayriliğin Şiilik ile özdeşleştirilmesi nedeniyle, çoğunluğa karşı muhalefet etme geleneği her iki ülkenin de hedefleri açısından kayda değer bir işbirliğini doğurmuştur. Ortaya çıkan bu ittifak, ara ara Lübnan meselesi veya Irak'taki grupları destekleme konusunda fikir ayrılıkları yaşasa da bölgedeki konjonktürü iyi okuyan İran ve Suriye rejimleri, aralarındaki ittifakı sonlandırmak yerine daha fazla kenetlenmeyi sürdürme yolunu seçmiştir.

İran ile Suriye'nin bölgesel çıkarları göz önüne alındığında, modern Ortadoğu'nun siyasi yapısını hareketlendiren bir İsrail sorunundan bahsetmek gerekmektedir. 1979 yılı itibari ile İran İslam Cumhuriyeti, dış politikasında İsrail karşıtlığını retorik düzlemde öteye taşıyaması da Filistin direniş gruplarına ve Hizbullah'a sağladığı askeri yardımlar yolu ile düşmanlığını sürdürmüş, Suriye ise İsrail'e karşı direnç gösteremeyerek günümüze kadar süren Golan Tepe'leri sorunu ile baş etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda İran-Suriye bölgesel işbirliğinin sadece Şii Hilali projesi veya Direniş Eksenini tezi ile açıklamanın mümkün olmadığı, bu

meseleyi anlatırken birçok iç ve dış faktörün hesaba katılması gerektiği görülmektedir.

İttifakın rasyonel boyutlarından da bahsetmek gerekirse, Körfez ticaretinin stratejik önemi ve ekonomik boyutlarının derinliği, 2003 öncesi Irak Baas rejiminin her iki ülke açısından da düşman kabul edilmesi ve Saddam'ın devrilmesi sonrasında Irak'ta İnan ve Suriye'nin etkisi ile Şii bir yönetimin kurulması, Suriye'nin 2005 yılına kadar Lübnan üzerindeki ağırlığı, Lübnan Hizbullah'ının varlığını devam ettirmek için Suriye koridoruna ihtiyaç duyması ve şuan da Esed rejiminin iç savaş nedeniyle İnan'ın, Hizbullah'ın ve Rusya'nın desteği ile ayakta kalma çabası olarak tanımlamak mümkündür.

Son olarak, Ortadoğu'da gün geçmeden dağılan ve yeniden kurulan siyasi denklemler, popülist söylemlerle açıklanamayacak kadar derin ve karmaşık mevzulardır. Bölge siyasetini kavramanın en iyi yolu; bölgenin tarihini, felsefesini, sosyal, ekonomik, kültürel, jeopolitik konumu ve stratejik özelliklerini bilmek ile mümkündür. Bütüncül bir bakış açısı ile derin okumalar gerçekleştirilmeden bölgesel analizler hamasi söylemlerden öteye gidemez. Buna bağlı olarak, bölgede çıkan ve hali hazırda devam eden sorunlar, güncel politik söylemlerden ileri gitmeyen ve rasyonel çözümlerin üretilmediği bir kısır döngüye dönüşür.

Kaynakça

ABRAHAMIAN, Ervand, (1983), *Iran Between Two Revolutions*, Princeton

ABRAHAMIAN, Ervand, (Çev. Dilek Şendil), (2008), *Modern İnan Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

AKMAN, Muhammed Ali, "Şiilerin kayıp lideri: Musa Sadr", *Anadolu Ajansı*, Beyrut, 31 Ağustos 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-siilerin-kayip-lideri-musa-sadr/1243337>

Aljazeera Turk, "Suriye Toplantısında Uzlaşma", 1 Temmuz 2012. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriye-toplantisinda-uzlasma>

ARIKAN, Pınar, (2012), "Suriye'nin Nusayri Yüzü ve İnan", *Ortadoğu Analiz*, Temmuz, Cilt 4, Sayı 43.

ASKEROĞLU, Sabir, "Suriye İç Savaşının Onuncu Yılında Değişen Dengeler", *İRAN*, 27 Mart 2020. <https://iramcenter.org/suriye-ic-savasinin-onuncu-yilinda-degis-en-dengeler/>

ASLAN, Hatice, (2015), “Başlangıcından Günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik”, *Mizanü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*, Sayı 1.

Axis of Evil, Britannica. <https://www.britannica.com/topic/axis-of-evil>

AYHAN, Veysel ve ORHAN, Oytun, (2011), “Suriye Muhalefeti'nin Antalya Toplantısı: Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış ve Türkiye'den Beklentiler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 31-32, Temmuz-Ağustos.

AYHAN, Veysel, “Bahreyn'de Şubat İntifadası: Dışlanmışların İsyanı”, *ORSAM*, 18 Ocak 2011. <https://www.orsam.org.tr/tr/bahreyn-de-subat-intifadasi-dislanmislerin-isyani/V>

University Press Princeton, New Jersey.

BABACAN, Abdurrahman, (2013), “2003 Bahreyn İnsan Hakları Raporu”, *Mazlumder Yayınları*, Ankara.

BAKİR, Ali Husain, (2012), “The Syrian Revolution Within The Turkish-Iranian Matrix: Current Predicament and Prospects”, *Arab Center for Research and Policy Studies (Doha Institute)*, Şubat, Doha.

BARZEGAR, Kayhan, “Iran's Interests and Values and the 'Arab Spring’”, *Harvard Kenndy School Belfer Center*, 20 Nisan 2011. <https://www.belfercenter.org/publication/irans-interests-and-values-and-arab-spring>

BBC NEWS, “Ahmedinejad, Suriye'ye Neden Cephe Aldı?”, 9 Eylül 2011. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110909_iran_syria_analysis

BBC NEWS, “Tunisia: President Zine al-Abidine Ben Ali Forced Out”, 15 Ocak 2011. <https://www.bbc.com/news/world-africa-12195025>

BENDER, Jeremy, “Russia is Helping Iran Deliver Arms to Syria”, *Business Insider*, 29 Ekim 2015. <https://www.businessinsider.com/report-russia-is-helping-iran-deliver-arms-to-syria-2015-10>

BULUT, Halil İbrahim, (2011), “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik”, *ORTADOĞU YILLIĞI*.

CANLI, Enes, “Arap Baharı Yıllar İçinde Kışa Döndü”, *Anadolu Ajansı* 13 Ocak 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-bahari-yillar-icinde-kisa-dondu-/1363365>

CLEVELAND, William L, (Çev. Mehmet Harmancı), (2008), *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul.

CNN TÜRK, “Hama Katliamının 30. Yılı”, 2 Şubat 2012. <https://www.cnnturk.com/2012/dunya/02/02/hama.katliaminin.30.yili/647434.0/index.html>

Congressional Research Service, *Iran's Foreign and Defense Policies*, 16 Ocak 2019.

ÇINARLI, Özgür, “İran'ın Afganistan'daki İç Savaşa Yönelik Dış Politikası”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2).

Dünya Bülteni Haber Sitesi, “Hama'ya Dikkat Çeken Batılı Elçi Akını”, 8 Temmuz 2011. <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/hamaya-dikkat-ceken-batili-elci-akini-h166163.html>

Dünya Bülteni Haber Sitesi, “İran Suriye Konusunda Türkiye ile İlişkilerine Sınır Koydu”, 28 Temmuz 2011. <https://www.dunyabulteni.net/iran-suriye-konusunda-turkiyeyle-iliskilerine-sinir-koydu-makale,16456.html>

Dünya Bülteni Haber Sitesi, “Suriye'deki İç Savaş Üçüncü Yılına Girdi”, 15 Mart 2013. <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/suriyedeki-ic-savas-ucuncu-yilina-girdi-h251629.html>

ELHAN, Nail, (2019), “Hizbullah-İran İlişkileri”, *İRAM Yayınları*, Ankara, Şubat.

Evrensel Haber Sitesi, “İŞİD'in Suriye-İrak'taki Yükselişi ve Düşüşü”, 13 Şubat 2019. <https://www.evrensel.net/haber/373482/isidin-suriye-iraktaki-yukselisi-ve-dususu>

FARZAM, Rahimullah, (2019), “İran-Taliban İlişkileri”, *İRAM Yayınları*, Şubat.

FRIEDMAN, Thomas L, “Hama Rules”, *The New York Times*, 21 Eylül 2001. <https://www.nytimes.com/2001/09/21/opinion/foreign-affairs-hama-rules.html>

Global Security. Org, “Ham”a, 30 Kasım 2020. <https://web.archive.org/web/20190407203538/https://www.globalsecurity.org/wmd/world/syria/hama.htm>

GOODARZİ, Jubin M, “Suriye ve İran: Değişen Bölgesel Ortamda İttifak”, *ORSAM*, 25 Ocak 2013. <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-ve-iran-degisen-bolgesel-ortamda-ittifak/>

HİNNEBUSCH, Raymond, (2009), “The Syrian-Iranian Alliance, The Iranian Revolution at 30”, *The Middle East Institute*, Washington DC.

Human Rights Watch, “Suriye: Dera’da İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar”, 1 Haziran 2011. <https://www.hrw.org/tr/news/2011/06/01/243073>

Hürriyet Haber Sitesi, “İstanbul’dan Suriye İçin Önemli Kararlar Çıktı”, 2 Nisan 2012. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbul-dan-suriye-icin-onemli-kararlar-cikti-20251754>

Hürriyet Haber Sitesi, “Kasım Süleymani Kimdir? İranlı Komutan Kasım Süleymani Hakkında Merak Edilenler”, 4 Ocak 2020. <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-kasim-suleymani-kimdir-iranli-komutan-kasim-suleymani-hakkinda-merak-edilenler-41412528/1>

İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı, “Dünya Kayıplar ve Zorla Kaybedilenler Günü: İmam Musa Sadr’ın Durumuna Dünyanın İlgisinin Artması Gereklidir”, 31 Ağustos 2020. <https://tr.irna.ir/news/84022040/D%C3%BCnya-Kay%C4%B1plar-ve-Zorla-Kaybedilenler-G%C3%BCn%C3%BC-%C4%B0mam-Musa-Sadr-%C4%B1n>

KAKO, Adham, “Suriye İç Savaşı 10’uncu Yılına Giriyor”, *Anadolu Ajansı*, 14 Mart 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-10uncu-yilina-giriyor/1765861>

KAZDAL, Melih, (2018), “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak”, *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.

KOÇ, Mehmet, (2017), “İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Adaylar”, *İRAM Yayınları*, Ankara.

KORKMAZ, Yusuf, (2015), *İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansımaları*, Matbuat Yayın Grubu, İstanbul.

KORKMAZ, Yusuf, “Şii Hilali” ile “İhvan Hilali” Korkusu Arasında Yalan Saltanatlar”, *İNSAMER*, 20 Mart 2014. https://insamer.com/tr/sii-hilali-ile-ihvan-hilali-korkusu-arasinda-yalan-saltanatlar_58.html

KRAMER, Martin, “Syria’s Alawis and Shi‘ism”. <https://martinkramer.org/reader/archives/syria-alawis-and-shiism/>

LAKE, Eli, “Iran Spends Billions to Prop Up Assad”, *Bloombergview*, 9 Haziran 2015, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2015-06-09/iran-spends-billions-to-prop-up-assad>

MAJED, Rima, “Arap İsyanlarının Sünni-Şii Ayrışmasına Etkisi”, *Aljazeera Turk Haber Sitesi*, 20 Aralık 2013. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-isyannlarinin-sunni-sii-ayrismasina-etkisi>

MİLANİ, Mohsin M, (2006), “Iran’s Policy Towards Afghanistan”, *The Middle East Journal*, Cilt 60, Sayı 2, Bahar.

Milliyet Gazetesi, “İran Televizyonundan Çeviri Skandalı!”, 2 Eylül 2012. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/iran-televizyonundan-ceviri-skandalı-1590120>

ÖZDEMİR, Çağatay, (2016), “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2.

ÖZTÜRK, Selim, “İran Destekli Terörist Grupların Suriye’deki Varlığı”, *Anadolu Ajansı Haber Sitesi*, 13 Şubat 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iran-destekli-terorist-gruplarin-suriye-deki-varligi-/1732926>

Reuters, “Iran Calls Syrian Protests a Western Plot”, 12 Nisan 2011. <https://de.reuters.com/article/us-syria-iran-idUSTRE73B22V20110412>

RFI, افغانستان به ایران عوض بلا وام دلاړ میلیون (İran’ın Afganistan’a 1 Milyon Dolarlık Kredisi), 6 Şubat 2008. http://www1.rfi.fr/actufa/articles/098/article_1039.as

RISSEEUW, Rafke, (2018), “The Syrian-Iranian Nexus: a Historical Overview of Strategic Cooperation”, *BRUSSELS INTERNATIONAL CENTER FOR RESEARCH AND HUMAN RIGHTS*, Avenue Louise, Brussel, December.

SARIKAYA, Emre, (2017), *ANKASAM*, “Bir Nüfuz Mücadelesi Alanı Olarak Bahreyn”. 11 Mart. <https://ankasam.org/bir-nufuz-mucadelesi-alani-olarak-bahreyn/>

SELCEN, Nazife ve AKGÜL, Pınar, (2020), “İran’ın Levant’taki İz Düşümü: Hizbullah”, *İRAM Yayınları*, Haziran.

SHADİD, Anthony, “Clashes in Libya Worsen as Army Crushes Dissent”, 18 Şubat 2011. <https://web.archive.org/web/20121110041410/http://www.nytimes.com/2011/02/19/world/africa/19libya.html>

SİNKAYA, Bayram, (2011), “Devrimci Ordu ve Siyaset: İslam Devrimi Muhafızları Ordusu Örneği”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz.

SİNKAYA, Bayram, (2012), “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası”, *SETA ANALİZ*, Sayı: 53, Nisan.

SİNKAYA, Bayram, (2015), “Suriye Krizi Karşısında İran’ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 10, Sayı 1.

SULLIVAN, Marisa, (2014),” Hizbollah in Syria”, *ISW Middle East Security Report*, No.19, Nisan.

SUNGUR, Nevin, “ABD’de ‘Şer Ekseni’ Hazırlığı”, *NTV Haber Sitesi*. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/134221.asp>

ŞENZEBEK, Aytekin, (2013), “Suriye’de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sunni İlişkileri”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, VI/2.

TALLA, Maan, (2017), “İran’ın Suriye’deki Askeri Politikası”, *İRAM Yayınları*, Ekim

TEBRİZİ, Recai, “İran’ın Suriye Politikasındaki Açmazlar, Dünya Bülteni”, 20 Haziran 2011, Tahran. <https://www.dunyabulteni.net/haber-analiz/iranin-suriye-politikasindaki-acmazlar-h164128.html>

Tehran Times, “Iran Says Expects Syria to Respond to Public Demands”, 7 Temmuz 2011. <https://www.tehrantimes.com/news/243724/Iran-says-expects-Syria-to-respond-to-public-demands>

TİMETÜRK,” Muhsin Refikdust’un Fars Haber Ajansına Verdiği Röportajın Metni”, 9 Ağustos 2012. <https://www.timeturk.com/tr/2012/08/09/iran-neden-esed-i-destekliyor-iste-cevabi.html>

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, “Ortadoğu'nun Kilidi: İnan-Suriye İlişkileri”, *Yazarport Haber Sitesi*, 21 Aralık 2008. <http://www.yazarport.com/yazi/10485/ortadogu-nun-kilidi-iran-suriye-iliskileri>

ULUTAŞ, Ufuk ve KANAT, Kılıç Buęra ve ACUN, Can, (2015), “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, *SETA Analiz*, Sayı 120, Mart

UYGUR, Hakkı, (2012), “İnan ve Arap Baharı”, *SETA Analiz*, Sayı 52, Mart.

ÜZÜM, İlyas, “Nusayrilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33.

VATAN Haber Sitesi, “Ahmedinejad, Şam'da Suriye Devlet Başkanı Esad'la Görüştü”, 19 Ocak 2016. <http://www.gazetevatan.com/ahmedinejad--sam-da-suriye-devlet-baskani-esad-la-gorustu-69039-gundem/>

Yakın Doğu Haber Sitesi, “Kaddafi İmam Musa Sadr'ı Niçin Öldürmüş?”, 14 Ağustos 2011. http://www.ydh.com.tr/HD9167_kaddafi-imam-musa-sadri-nicin-oldurmus.html

ZAYAN, Jailan, “Egypt Braces for Nationwide Protests”, 25 Ocak 2011. <https://web.archive.org/web/20140218222316/http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5hP30nA0bbEaHZKjlpUKhdHxoN8Cg?docId=CNG.95111380dfbe35f8a08d6124c5e915e8.71>